

UDK 949.75—3 Dalmacija »16«
 341.222(497.5—3 Dalmacija)(091)»16«
 Izvorni znanstveni rad
 Primljeno: 9. VII. 1993.

Razgraničenje između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon kandijskog rata

SNJEŽANA BUZOV

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Namjera ovog rada jest prikazati graničnu liniju između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon kandijskog rata poznatiju kao linija Nani. Budući da je to granična linija povučena tek dvije godine nakon završetka rata, ovaj rad obrađuje i okolnosti i tijekom razgraničenja tijekom te dvije godine (1669.—1671.), te sporove oko razgraničenja i njihove uzroke. Budući da se radi o dvjema perifernim, ali za obje države osobito značajnim pokrajinama, rad obrađuje i odnos Mletačke Republike i Osmanlijskog Carstva prema njihovim posjedima na istočnoj obali Jadrana.

1. ODNOS MLETAČKE REPUBLIKE I OSMANLIJSKOG CARSTVA PREMA NJIHOVIM POSJEDIMA NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA

Usprkos tome što u političkoj geografiji, izuzev poznate i isticane činjenice da su Mlečani osvojili Klis, nije donio bitne promjene, kandijski je rat u našoj historiografiji bio posredno ili izravno predmetom brojnih studija. Objavljen je i znatan broj izvora koji se tiču kandijskog rata u Dalmaciji, ali uglavnom talijanskih.¹ Događaji na dalmatinsko-bosanskoj granici u gotovo četvrt stoljeća dugom ratu nezaobilazni su, bilo kao dio povijesti Hrvatske i Bosne i Hercegovine, bilo kao dio povijesti pokrajina koje su bile dijelom ratište, osobito Dalmacija i Boka kotorska, bilo kao dio povijesti pojedinih gradova i manjih regija. Zbog toga je razdoblje kandijskog rata, uza studije kojima je on direktan tematski ili vremenski okvir, bitno poglavlje i studija i monografija iz navedenih područja.² Dosad najteme-

¹ Jedan dosad objavljeni osmanlijski izvor jest »Putopis« E. Čelebija (Sarajevo, 1979.), a ostalo su izvori mletačke ili pak dubrovačke provenijencije (v. bibliografiju).

² To su prije svega djela koja za temu imaju povijest pojedinih gradova (Novak, Grga, Povijest Splita, II, Split, 1961.; Isti, Šibenik u razdoblju mletačke vladavine (1412—1797), Šibenik, 1976., 133—288; Katić, Lovre, Solin VII—XX stoljeća. U: Prošlost i spomenici Solina, Solin, 1971., str. 46—136; Kosor, dr. fra Karlo. Drniška

ljitiju i zapravo jedinu cjelovitu studiju o kandijskom ratu u Dalmaciji napisao je G. Stanojević (1958., 93—179). U toj studiji dan je detaljan kalendar događaja i njihov opis, obilato potkrijepljen izvorima. Stoga ćemo ovom prilikom izložiti samo one činjenice i događaje koji su imali presudnu važnost za odnos dviju država prema ovom dijelu njihove granice općenito, i za njihov odnos prema ovoj granici u toku rata. Također je bitno obratiti pozornost na one činjenice i događaje koji su imali presudno značenje za razgraničenje u Dalmaciji nakon kandijskog rata. Na širem planu, kandijski je rat pospješio i iznio na vidjelo krizu i opadanje moći obiju država, a naročito Osmanlijskog Carstva, a na području Dalmacije zaostrio je niz postojećih odnosa i interesa.

Pored toga što naša povijesna geografija nije povukla liniju razgraničenja nakon kandijskog rata (za razliku od razgraničenja nakon ciparskog rata, ili razgraničenja određenih Karlovačkim ili pak Požarevačkim mirom), nije sasvim odgovoreno ni na pitanje što je dovelo do toga da se granica, uz izuzetak Klisa i splitskog zaleđa, zapravo uredi po načelu statusa quo, tj. na osnovi ranijeg razgraničenja. Jasno je da se nakon ovako dugog vremena i ogromnih žrtava i pošto je s obje strane granica ostala u najvećem dijelu ista — ne može tumačiti time da se za cijelo vrijeme toga rata vodila mrtva utrka. Rat je donio promjene u odnosu tih dviju država, naročito Republike, prema njihovim posjedima u Dalmaciji, i promjenu odnosa snaga, pa čak i protjerivanja Osmanlija sa značajnog dijela dalmatinskog zaleđa. Međutim, sve je ostalo bez posljedica, barem za određeno vrijeme, jer kraj 17. stoljeća ipak će donijeti bitne promjene na dalmatinsko-bosanskoj granici. Kandijski je rat konačno riješio pitanje pobjednika u ratu za Kretu, ali je ostavio brojna otvorena pitanja, pogotovu na dalmatinsko-bosanskoj granici.

Već potkraj tridesetih godina 16. stoljeća Osmanlije su osvojili veći dio kopnenog pojasa na istočnoj obali Jadrana, Makarsko primorje i Poljica, te dio obale na samom jugu. Ciparskim mirom taj je posjed dodatno učvršćen. Mlečanima je ostao uski primorski pojas na većem dijelu istočne obale Jadrana i otoci, a što je najvažnije, uloga gospodara Jadrana, u kojem nije bilo osmanlijske mornarice, izuzev razmjerno čestih upada

krajina za turskog vladanja, Zbornik »Kačić« XI., 1979., 125—194; Traljić, Seid M., Tursko-mletačko susjedstvo na zadarskoj krajini XVII stoljeća, Radovi Instituta JAZU u Zadru, Zagreb, 1959.; Isti, Zadar i turska pozadina od XV do potkraj XIX stoljeća. Radovi instituta JAZU u Zadru, 11—12, Zadar, 1965., 203—229; Isti, Drniš šesnaestoga i sedamnaestoga stoljeća, Radovi Instituta JAZU, 19, Zadar, 1972., 393—405; Vučetić, A., Dubrovnik za kandijskog rata 1645—1669., Dubrovnik, 1901.), zatim i druge studije koje unutar različitih tematskih odrednica obrađuju i razdoblje kandijskog rata u Dalmaciji (Filipi, Amos Rube, Biogradskovransko primorje u doba mletačko-turskih ratova, Radovi Inst. JAZU u Zadru XIX, 1972.; Filipović, Ibrahim, Odjeci kandijskog i morejskog rata u Bosni promatrani kroz aktivnost bosanske feudalne porodice Filipović iz Glamoča, Prilozi za orijentalnu filologiju 40, Sarajevo, 1991.; Pederin, Ivan, Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409—1797), Dubrovnik 1990.; Pretto, Paolo, La guerra segreta, spionaggio, sabotaggi, attentati. U: Venezia e la difesa de Levante da Lepanto a Candia 1570—1670, Venezia, 1986., 264—266; Stanojević, Gligor, Trgovina robljem u doba kandijskog rata, Istorijski glasnik, 3—4, 1957., str. 105—112; Isti, Jugoslavenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI—XVIII vijeka, Beograd, 1970.; Novak, Grga, Prošlost Dalmacije, 2., Zagreb, 1944.).

ulcinjskih gusara i njihovih saveznika tuniskih i alžirskih gusara. Osman-ska je vojska lako osvajala dalmatinsko zaleđe, gdje se najveći dio stanovništva povukao pred njihovim napadima. Ta osvajanja Osmanlija bila su zapravo i realan doseg na ovom dijelu Balkana. Obično se tvrdi da su dalmatinski gradovi bili brana mletačkih pomorskih putova za Levant, na čemu se zasnivala moć Venecije.³ Međutim, tu su branu Osmanlije mogli lako srušiti, jer je činjenica da slabo naseljen uski primorski pojas i malobrojnost posada dalmatinskih gradova, uza svu možebitnu pomoć, nisu činili zapreku osvajanju preostalog dalmatinskoga kopna u odnosu na silu koju su Osmanlije mogli pokrenuti iz svoga prostranog zaleđa. Da bi imali kopnenu branu prema Osmanlijama, Mlečani su morali posjedovati mnogo više teritorija s organiziranom i brojnom obranom. Brana osmanlijskoj prevlasti na istočnoj obali Jadrana bilo je upravo Jadransko more ili Zaljev, kako su ga i Osmanlije najčešće nazivali.⁴ Borba za zauzimanje uskog primorskog pojasa podrazumijevala je vođenje i kopnenog i pomorskog rata u zatvorenome moru. Pomorske snage Osmanlijskog Carstva stacionirane u Istanbulu, odnosno Egeju i jugozapadnom dijelu Mediterana bile su udaljene od Jadranskog mora kao potencijalnog ratišta. Imajući u vidu jake pomorske snage Mlečana, koji su držali i sam ulazak u Jadran, kao i sasvim sigurnu zajedničku akciju u kojoj bi sudjelovali i svi ostali vojni čimbenici u Jadranu (uskočke lađe, Austrija i sve talijanske države), ulazak osmanlijskih lađa u Jadransko more zapravo bi mogao značiti i upadanje u stupicu. Na to upozorava i Kâtib Çelebi u djelu »Tuhfet-ul kibâr fî esfâr-il bihâr« (Posveta velikanima pomorskih ratova), koje je imalo za cilj skretanje pozornosti na važnost pomorskih snaga i značenje pomorskih bitaka za Osmanlijsko Carstvo. Naime, među 40 savjeta pomorcima koje navodi u zaključnom poglavlju toga djela, od kojih je većina čisto stručna, nalazi se i ovaj: »Trideset i deveti savjet glasi ovako: Ako se upusti u osvajanje tvrđava Krf i Zadar, neka se to ne smatra lakim poslom i neka se tome pride s velikim predostrožnostima i pripremanja. Za to je potreban toliki trud kao kad je sultan Bajezid-han osvajao tvrđavu Lepanto.«⁵ Zbog svih tih razloga, još teže od osvajanja prevlasti na Jadranu bilo bi očuvanje te prevlasti.

Stanje granice ratificirano mirovnim ugovorom i razgraničenjem nakon ciparskog rata zapravo je zadovoljavalo obje strane. To se, uostalom, vidi i po tome što punih sedamdeset godina nije bilo većih sukoba između dviju država, a rat koji je izbio 1645. također se nije vodio zbog njihovih po-

³ Takav stav je i inače opće mjesto brojnih studija, a gornja rečenica navod je iz Stanojevićeve studije o kandijskom ratu u Dalmaciji (Stanojević, 1953., 100).

⁴ U to vrijeme ustaljeni naziv za Jadransko more bio je Mletački zaljev ili pak samo Zaljev, koji je imao i osmanlijskoturski ekvivalent — Venedik Körfezi ili Körfez, a sasvim rijetko Adriyatik denizi (Jadr. more).

⁵ Povod nastanku ovog djela bio je upravo kandijski rat. Ono, pored spomenutih savjeta pomorcima, sadrži i opis svih značajnih pomorskih bitaka u dotadašnjoj povijesti Osmanlijskog Carstva, zatim opis različitih vrsta brodovlja, posade i brodske opreme, te u uvodu kratak opis obala Mediterana. Navedeni savjet na osmanlijskom turskom glasi: »Otuz toquzinci vasiyyet budirki Körfez ve Zadre hisarlarini feth-i emr he heyyin add olinmayub müba'eret olindugi taqdîrde azîm-i tedby ve te dârük ile şurû olina sultân Bâyezîd xân Eynebaxti hisârini nice feth etdi ise ol qadr himmete mevqûfdir.«

sjeda na istočnoj obali Jadrana. Osmanlije su imali relativno sigurnu granicu s nizom tvrđava i širokim obrambenim pojasom kapetanija. Mlečani su zadržali svoju dominaciju na Jadranu. Trgovina dalmatinskih gradova, u onom opsegu u kojem se razvila potkraj 16. i u 17. stoljeću, zapravo je služila potrebama Osmanlijskog Carstva i Bosanskog pašaluka, te nije čudno što Katib Čelebi naziva Split mletačkom lukom i bosanskom skelom (Čelebi, 1329, H,)8. Bosanska je državna blagajna imala znatne prihode upravo sa splitske skele koja je u 17. stoljeću doživjela pravi procvat.⁶ Visoki su bili i prihodi od dubrovačkoga harača i tamošnjih carina. Takvo stanje granica išlo je na štetu samo dalmatinskim gradovima, jer nisu imali gotovo ni minimum zaleđa koje bi jamčilo ekonomsku stabilnost, a u sušnijim godinama i preživljavanje. Također je bilo oštećeno i dalmatinsko plemstvo ostavši bez svojih posjeda u zaleđu. Međutim, njihovi su interesi slabo zanimali Republiku.

Odnos snaga na dalmatinskom kopnu bio je u znaku vojne nadmoći osmanlijskih snaga, odnosno snaga Bosanskog pašaluka, što ipak, kao što smo rekli, nije remetilo ravnotežu interesa. Međutim, izbijanjem sukoba između dviju država, taj latentni problem iskočio je u prvi plan. Ma kako pojačala i utvrdila svoje gradove i tvrđave, Republici je trebao obrambeni pojas i ljudstvo za obranu. Na tu činjenicu Republiku su upozoravali i sve učestaliji napadi i uzurpacija njezina teritorija početkom četrdesetih godina 17. stoljeća.

U vrijeme osvajanja Dalmacije Osmanlije su imali već uhodanu praksu uređenja pograničnih (uç) sandžaka, u koje je, uz izgradnju sistema utvrda sa stalnom posadom, dovođeno vlaško filuridžijsko stanovništvo, ili je pak domaće stanovništvo dobivalo filuridžijski status. Prije osmanskih osvajanja u cijelom zaleđu istočne obale Jadrana bilo je vlašskog stanovništva. U onim dijelovima koji su osvojeni potkraj 15. i u početku 16. stoljeća vlaško se stanovništvo uglavnom zadržalo, osim nešto jačeg iseljavanja u području Makarskog primorja. Za razliku od ovih dijelova koji su ušli u sastav sandžaka Hercegovine, zaleđe od Poljica do Novigrada, koje je osvojeno do tridesetih godina 16. stoljeća i koje je na početku privremeno organizirano kao Vilajet Hrvatska, a kasnije je s dijelovima jugozapadne Bosne formiralo sandžak Klis, a potom i sandžak Krku, gotovo je potpuno opustjelo. Naime, upravo u vrijeme osvajanja Dalmacije od Poljica ka sjeveru privremeno su ukinuti vlaški kanuni, pa se i to može smatrati razlogom njihova povlačenja na mletački teritorij.⁷ Ostao je samo veći broj knezova koji se pojavljuju kao prvi spahije na novoosvojenom području vilajeta Hrvatska. Kasnije se dio stanovništva vraća, nakon što je ponovno uspostav-

⁶ Prema osmanlijskom dvorskom analistu Naîmâ Mustafi, prihod bosanske državne blagajne od Splitske skele iznosio je 50 tovara akči (5.000.000 akči) godišnje (Naîmâ, 1876., t. III., 439). Braudel, pak, u djelu »La Méditerranée et la Méditerranée à l'époque de Philippe II« navodi podatke o 15.300 balla robe u razdoblju između 1643. i 1645. godine, na osnovi dokumenata Državnog arhiva u Veneciji, fon. Cinque Savii alla mercanzia, fasc. 1—9, 26. i 27.

⁷ Odluka o ukidanju vlaških kanuna donesena je 1526., a u Bosanskom sandžaku provedena je popisom iz 1528.—30. godine (Istanbul, Başbakanlık Arşivi, TD 157). Tada su u okviru Bosanskog sandžaka popisani i dijelovi Dalmacije unutar teritorijalne jedinice pod nazivom Vilajet Hrvatska.

ljen poseban pravni status Vlaha.⁸ Međutim, osmanlijski podanici u tom dijelu Dalmacije u drugoj polovici 16. stoljeća uglavnom su doseljenici iz Hercegovine.

Austrija se već potkraj 16. stoljeća potrudila uspostaviti krajinu organiziranu i po uzoru na onu s bosanske strane, preuzimajući brojne bosanske Vlahe kao seljake-graničare na svom teritoriju. Ta potreba za ljudstvom bila je posljedica činjenice da ni austrijski car, ni mletački dužd nisu bili izravni gospodari nad podanicima kao što je to bio sultan, koji je dio stanovništva, već jednom podveden pod rajinski status, mogao vratiti u feudalizirani status. Jer, za razliku od europskih feudalaca, osmanlijski spahije nisu bili gospodari zemlje i seljaka koji su na njoj živjeli. To je bio jedino sultan, a spahije su bili samo uživatelji određene svote ušrinskih prihoda s određenog većeg ili manjeg teritorija u zamjenu za vojničku službu. I Mlečani su, a Austrija naročito, privlačili brojne skupine vlašskog stanovništva vičnog ratovanju nudeći mu zemlju, oslobođenje od poreza za izvjestan duži period, pa čak i plaće za vojničku službu.

Za razliku od Austrije, Mletačka Republika sve do 18. stoljeća nije imala organiziranu krajinu, zbog toga jer ona nije imala samo problem ljudstva nego i problem teritorija. Stoga se Republika tijekom kandijskog rata, a i ranije, trudila na svoju stranu privući što veći broj osmanlijskih podanika, kako bi s njihovom pomoći osvojila i naselila što više teritorija na kojem će formirati svoju krajinu. Republika je organizirano dovodila to stanovništvo, upotrebljavajući čak i silu.⁹

Razlog masovnog prelaska Vlaha na mletačku stranu u toku kandijskog rata pitanje je koje je zaokupljalo pažnju brojnih povjesničara. Analiza dosad objavljenih izvora i studija, koji se odnose na taj problem, dovodi nas do zaključka da postoji niz objavljenih dokumenata koji svjedoče o masovnosti prelaska Vlaha (Morlaka), o organiziranosti i metodama njihova preseljenja, i o tome što je Republika nudila tome stanovništvu. Ali u ocjenjivanju razloga koji su naveli Vlahe da prijeđu na mletačku, pa i austrijsku, stranu izneseni su samo djelomice prihvatljivi zaključci. Pored nepotkrijepljenih i dosta uopćenih mišljenja o bijegu ispod »turskog jarma« i od pritiska turskih feudalaca, prilično je često i mišljenje da je riječ o pridruživanju mletačkoj vojsci u ratu koji je postao nacionalni rat za oslobođenje od Turaka, rat za nacionalnu i vjersku slobodu.

U studijama koje se dotiču ove teme ima čak i pokušaja komparacije dvaju državnih sistema i zaključaka kako »stanovitu privrženost Dalmatinaca,

⁸ Vlaški status vraćen je već 1540. godine, što se vidi iz popisa Bosanskog sandžaka iz 1540. godine. Također postoje i brojne bilješke koje govore o doseljenu i mjestu, odnosno nahiji iz koje potječu doseljenici (najčešće se spominju nahije Rama i Neretva). Original ovog popisa nalazi se u Istanbulu, Başbakanlık Arşivi, TD 211.

⁹ O tome svjedoče brojni dokumenti koje je objavio B. Desnica. Dio tih dokumenata govori o pregovorima između Mlečana i Morlaka o prelasku i o uvjetima prelaska (Desnica, I., 1, 11—12, 13, 15, 27), zatim o pojedinačnim slučajevima stupanja u red plaćene vojske (veliki broj dokumenata). U jednom dokumentu izričajem se ističu zasluge glasovitog popa Sorića u privođenju bukovačkih Morlaka u mletačko podanstvo, što se ponekad izvršavalo silom (Desnica, I., 33—34). U Archivio di Stato u Veneciji također postoji veći broj dokumenata u vezi s prelaskom Morlaka na mletačku stranu, osobito u fondu Atti proveditore Generale in Dalmatia et Albania. Ti dokumenti citirani su u Stanojevićevoj studiji (Stanojević, 1958., 113—125).

pa i običnih seljaka, Veneciji možemo shvatiti imamo li na umu da Mletačka Republika uza sve negativne strane njene uprave, uza sve oligarhijske interese ipak nije imala feudalnu upravu i da podložnim narodima nije osporavala ni narodnost ni vjeru, ne pretvarajući ih ni u Talijane ni u Venecijance« (Kečkemet, 1986., 13). Međutim, u takvim komparacijama redovito nedostaje drugi element — osmanlijski državni sustav. Izabranom citatu o prirodi mletačke vlasti nema se što prigovoriti, osim što to nije odgovor na pitanje prelaska Dalmatinaca iz zaleđa pod mletačku vlast, bar ne cjelovit odgovor. Sve navedeno moglo bi se, *mutatis mutandis*, reći i za osmanlijsku vlast, koja također nije imala feudalnu upravu niti je turcizirala podložne narode, niti im je osporavala vjeru, a narodnost u Osmanlijskom Carstvu, koje je bilo konglomerat narodâ, nije imala važnosti, odnosno nije bila kategorija ni u pravnom ni u socijalnom smislu. Naime, poznato je da su Carstvom, za cijelo vrijeme njegova postojanja, u znatnom postotku vladali upravo državni neturskog podrijetla. Dakle, ovako opisana priroda mletačke uprave ne može se uzeti razlogom privrženosti i, nadalje, prelaska osmanlijskih kršćanskih podanika u Mletačku Republiku. Pogotovo jer su oni prelazili i u Hrvatsku (i to neusporedivo više), i jer su prelazili i pravoslavci (u pojedinim krajevima čak i u većini).

Pored razloga koje je Mletačka Republika imala da pridobije to stanovništvo, i načina na koje je to postizala, potrebno je svakako pokušati objasniti i razloge »s druge strane granice«. Najsažetije bi se moglo reći da je razlog masovnog prelaska stanovništva u vlaškom statusu to što je ono izgubilo značaj čimbenika obrane osmanlijskih granica i, osobito, kolonizacijskog čimbenika. A to je posljedica činjenice da je granica duže vrijeme mirovala. U najužoj vezi s opadanjem značenja toga stanovništva jest formiranje i razvoj kapetanija u graničnim sandžacima ejaleta Bosna. Naime, pojava kapetanijske organizacije, tj. njeni počeci mogu se vezati uz kraj 16. stoljeća, kada bosansko krajište počinje prerastati u krajinu kapetanijskog tipa. U svemu tome vidi se međusobni utjecaj u organizaciji obrane i organizaciji vojnih snaga uopće na graničnim područjima između ejaleta Bosna i Hrvatske, odnosno Mletačke Republike.

Dok su Austrija, odnosno Hrvatska i Mletačka Republika, prva već u 16. stoljeću, a druga u 18. stoljeću uredile pojas krajine i po ugledu na Osmanlije, pri tome preuzimajući dio kršćanskog stanovništva Osmanlijskog Carstva vičnog borbi i već tradicionalno naseljavanog uz granicu, dotle je Osmanlijsko Carstvo po ugledu na hrvatsku Vojnu krajinu ustanovilo plaćenu pograničnu vojsku organiziranu u kapetanije na čelu kojih su bili kapetani. Pored naziva koji nije turski, u prilog pretpostavci da je formiranje kapetanija u Bosni zapravo odgovor na stalnu i plaćenu vojsku u hrvatskoj Vojnoj krajinu govori i činjenica da su kapetanije bile specifičnost Bosanskog ejaleta. U drugim ejaletima Osmanlijskog Carstva ih nije bilo. Sve vojničke službe u kapetanijama bile su plaćene i nasljedne, i, što je osobito važno, sačinjene od domaćih ljudi. Tako se uz posjednike nasljednih spahijskih dobara (odžakluka) i kapetane i zapovjednike u pograničnim tvrđavama stvara sloj domaćih ljudi koji tvori efikasnu i dodatno motiviranu pograničnu vojsku. U razdobljima mira kapetani su obavljali i razne druge službe na toj, u trgovačkom i svakom drugom pogledu sve prometnijoj, granici (carinska služba, policijski poslovi itd.).

Postojanje razmjerno velikog broja nasljednih spahiluka, bilo da su to nasljedni timari i zeameti u rukama bosanskih begova ili pak posjedi kaptana i vojnika na visokim položajima u kapetanijama, nanovo otvara mogućnost eksploatacije seljaštva. Tu je još i posebno značajno pitanje čifluka. Tako, iako osmanlijski sustav ne otvara mogućnosti težih oblika eksploatacije, pogotovu ne od spahija, promijenjena situacija to svakako omogućava. Premda je u povijesnoj znanosti već jasno izraženo mišljenje kako je težak položaj seljaštva, uzrokovan ponajviše procesom čiflučenja bio osnovnim uzrokom migracija (Pederin, 1990., 65), moramo staviti neke ograde u odnosu na taj, u biti vrlo logičan odgovor na pitanje migracija. Naime, migracije općenito, bilo u Hrvatsku, bilo u mletačku Dalmaciju, bile su intenzivne već u vrijeme kada čifluci nisu bili drugo doli jedan od zakonskih oblika uživanja državne zemlje. Istina je da u to vrijeme, tj. u 16. stoljeću, točnije u njegovoj drugoj polovici, tek počinje osnivanje kapetanija u bosanskoj krajini. Međutim, to je vrijeme kada već jenjava osmanlijska osvajačka akcija prema Hrvatskoj, a time opada i značenje vlašskog stanovništva, pogotovu u odnosu na ono što im se nudilo s druge strane granice. Uz to, treba naglasiti da je vlaški element u migracijama činio većinu. To kako znamo, nije bio zemljoradnički element i nije se nikada nalazio u sastavu timara i zeameta, nego isključivo u sastavu hasova (sultanskih, beglerbegovih i sandžakbegovih). Dakle, vlaški element općenito nije mogao biti izložen težim oblicima eksploatacije od spahija, jer s njima nije imao ništa, iako je moglo doći do prodaje tapije na baštinu pod filurijom.

Sve je to važno istaknuti i zbog toga jer su u bitkama u Dalmaciji upravo te dvije snage: bosanska spahijska i kapetanijska vojska, s jedne, a Vlasi, s druge strane, imale odlučujuću ulogu. Uspjesi koje je jedna ili druga strana postigla na tom području najčešće se imaju pripisati tim domaćim ljudima.¹⁰ Bosanski spahije borili su se u tom ratu za svoje zemlje i posjede nemajući drugog izbora, jer je svaki uspjeh mletačke strane dirao u njihove vitalne interese. Iako znatno oslabljeni činjenicom što središnja vlast nije pokazivala osobitog interesa za ovu frontu, oni se nisu lako povlačili sa svojih teritorija, jer rat za njih nije bio samo pitanje globalne vojne strategije Carstva.

S druge strane, vlaško stanovništvo također se borilo za svoje zemlje koje su im obećane nakon rata i osvojenja. Sve što su u tom ratu učinili izgubivši veliki dio ljudstva, pa i većinu svojih najistaknutijih ljudi, nije bilo dovoljno da ih izdigne iz položaja plaćenih vojnika. Tako su i oni kao i ostali Dalmatinci »vodili rat koji nisu oni izazvali, pod zastavama koje nisu bile njihove (stara i postojana sudbina), za jednu zemlju koju su, opsjenjeni ljubavlju, smatrali svojom vlastitom, a u kojoj oni nisu bili drugo do siromašni koloni i straže« (Solitro, 171). I mletačka i vlast u ejaletu Bosna tijekom rata su prelazile preko samovoljnog ponašanja Vlaha i bosanskih spahija. Time je zapravo dopušteno da se rat pretvori u niz napada i protunapada vođenim željom za osvetom. Ti krvavi osvetnički pohodi s jedne i druge strane više nisu trebali nikakav poticaj. Budući da je s motrišta i jedne i druge strane to bila sekundarna fronta, nije-

¹⁰ Moramo napomenuti da je među tim domaćim ljudima, a osobito među Vlasima bio značajan dio doseljenika.

dna od njih nije praktično ništa učinila da dovodenjem veće vojne sile razriješi situaciju koja se takvim ratovanjem mogla odužiti u nedogled. Vijest o zauzeću Klisa i većeg broja pograničnih mjesta i tvrđava na granici, koja je 1648. stigla u Istanbul, nije prikazana niti ocijenjena alarmantnom. O događajima na dalmatinskoj granici u osmanlijsku prijestolnicu stigla je 1652. još jedna vijest. To je vijest o događaju koji ne spominju ni talijanski izvori, pa čak niti Difičnikova, inače opširna i detaljna, Povijest kandijskog rata u Dalmaciji. Naime, osmanlijski dvorski analist (vaq'a nuvîs) Mustafa Naîmâ bilježi da je mjeseca rebî'ul âhira 1062. godine (H.) (ožujak—travanj 1652.) na osmanlijski dvor stigao donosilac žalbe koji je izvijestio da je »hrvatski vlastelin Zrinski (Zerin-ogli)¹¹, s prokletnicima koji su se iz mletačke galije iskricali na obalu Nore¹², poharao te krajeve i uništio okolicu. Kad su se ustremili na Mostar, krenulo je od mostarske omladine 700 mladih momaka na tu stranu i borilo se. Iako je nevjernik poražen, poginulo je četiri stotine mostarskih junaka« (Naîmâ, t. IV., 192—193). Tom je prilikom, prema istom izvoru, od hladnoće poginulo i 300 onih koji su se krenuli boriti iz Sarajeva i drugih krajeva. Na vijest o tom događaju sazvan je divan, no izuzev rasprave i optuživanja središnje vlasti da se ponaša kao da na tom bojištu ne postoje problemi, sjednica divana nije donijela odluke.

Teško je ocijeniti taj događaj na osnovi jednog i to posrednog izvora. Ne treba sumnjati u to da je Naîmâ točno zabilježio činjenicu pristizanja vijesti o događaju i njihov sadržaj. Međutim, on je zabilježio ono što je doprlo u prijestolnicu i ono što se u njoj tim povodom dogodilo u Dalmaciji, odnosno Hercegovini. Da se radi o djelomično netočnoj interpretaciji, vidi se iz niza nelogičnosti u opisu. Naime, Petar Zrinski bio je mletački saveznik u tom ratu, te njegov pretpostavljeni ulazak u Zadar, i to mletačkim galijama, nije imao značiti osvojenje Zadra. Taj slučaj, kao i uopće uloga Petra Zrinskog u borbama u Dalmaciji u kandijskom ratu, trebali bi biti predmetom zasebne studije.

Tek šezdesetih godina 17. stoljeća Osmanlijsko je Carstvo, učvrstivši svoj položaj na fronti u Egeju, gdje je prešlo u ofenzivu, odlučilo potpuno aktivirati dalmatinsku frontu. Veliki vezir Fazil Ahmed-paša Köprülü postavljen je 1663. za glavnoga komandanta (serdâr-i ekrem) općeg pohoda na Dalmaciju. Mobilizirao je vojsku i sve je pripremljeno da se vojska uputi ka granici s mletačkom Dalmacijom preko Albanije. Međutim, događaji u Ugarskoj bili su uzrokom da se taj pohod preusmjeri na tu stranu. Tako je umjesto otvaranja druge, paralelne fronte u situaciji povoljnoj za Osmanlijsko Carstvo, dodatno oslabljeno i dalmatinsko ratište, te je stanje na širem području između mletačke Dalmacije i Bosanskog pašaluka došlo u opću krizu koja se očitovala ne samo na ratnim operacijama nego i u jačanju hajdučkih četa i odmetnika uopće.

¹¹ Riječ je, naravno, o Petru Zrinskom, mletačkom savezniku u kandijskom ratu, sudioniku zrinsko-frankopanske urote.

¹² Teško je locirati događaje iz ovog izvješća. Ukoliko se odista radi o Zadru, što je malo vjerojatno, ova bi Nora mogla biti Nona (Nin). Ako se ime Zadra spominje pogreškom, što je vjerojatnije, onda bi ova Nora mogla biti kula Norin na Neretvi, dokle su mogle doploviti mletačke galije.

Nekoliko značajnijih pokušaja Osmanlijskog Carstva da većim mobilizacijama u Bosanskom pašaluku preokrene situaciju na dalmatinskom ratištu u svoju korist neslavno se završilo, što objektivno, uz ostale uspjehe mletačke vojske, Republiku stavlja u položaj pobjednika na dalmatinskoj fronti. Međutim, to će pobjedom Osmanlija na Kreti biti dovedeno u pitanje, odnosno oboreno odmah nakon završetka rata.

Iako kandijski rat nije rezultirao bitnim promjenama granica u Dalmaciji, nastale su promjene prije svega u naseljenosti i odnosu snaga u tim krajevima. Naime, najveći dio muslimanskog stanovništva gradića i tvrđava u dalmatinskom zaleđu napustio je te krajeve; razrušen je i oštećen fortifikacijski sustav u osmanlijskom pograničnom području, a isto se dogodilo i s brojnim naseljima. Velik dio kršćanskog stanovništva nepovratno je napustio svoja naselja u dalmatinskom zaleđu. Ta su naselja djelomično popunjena novim valom doseljenika iz Hercegovine i obližnjih dijelova zapadne Bosne. Sve je to bilo preduvjet za buduće uspjehe Mlečana potkraj 17. i u 18. stoljeću, jer bosanske vlasti nisu uspjele promijeniti takvo stanje, pogotovu ne vratiti raniju nadmoć. Neki dijelovi Dalmacije, kao Poljica i Makarsko primorje, iako vraćeni pod osmanlijsku vlast, tijekom idućih desetljeća pod osmanlijskom su vlašću bili samo nominalno.

2. OKOLNOSTI I TIJEK RAZGRANIČENJA NA DALMATINSKO-BOSANSKOJ GRANICI

Od zaključenja mira u Kandiji na Kreti do potpisivanja instrumenta razgraničenja u Dalmaciji, točnije u polju Kosić pod Klisom¹³, 30. listopada 1671. godine, prošle su pune dvije godine. Mirovnim ugovorom u Kandiji pitanje dalmatinskih posjeda tretirano je samo u jednoj točki, gdje se kaže da Mlečanima pripadaju tvrđava Klis i druge tvrđave i palanke koje su u Dalmaciji osvojili (Danismend 1972., III., 439). Time je za uređivanje granice između mletačke Dalmacije i Bosanskog pašaluka uspostavljeno načelo *uti possidetis* koje će u iduće dvije godine uzrokovati brojne sporove pa i ratovanja. Prvi pokušaji razgraničenja koje je trebalo obaviti automatski slijedeći to načelo pokazali su da je ono teško primjenjivo, pogotovu bez službeno naimenovane komisije, sastavljene od ovlaštenih predstavnika obiju strana, s preciznim instrukcijama. Zatim, proturječnosti kandijskog rata, bar kada je posrijedi Dalmacija, iskazane su i u točki mirovnog ugovora koja se na nju odnosila. Jer, u toj se točki službeno poražena strana spominje kao pretpostavljeni osvajač, što je i moglo odgovarati stvarnom stanju, ali ne i logici rata, pogotovu ne logici osmanlijske pravne doktrine. Kako je osmanlijska strana propustila i u toj točki sankcionirati svoju ulogu pobjednika, ona je time otvorila mogućnost ne samo da Mlečani preuzmu određeni dio dalmatinskog teritorija nego i da dođe do novih ratnih sukoba. Bez obzira na to je li ovakav osmanlijski stav bio rezultat neobaviještenosti o stanju na dalmatinskim granicama, ili uspostavljanja prioriteta (što je opet nespojivo s ulogom pobjednika), ili pak odgađanje ovog problema, činjenica je da 17. stoljeće nije više

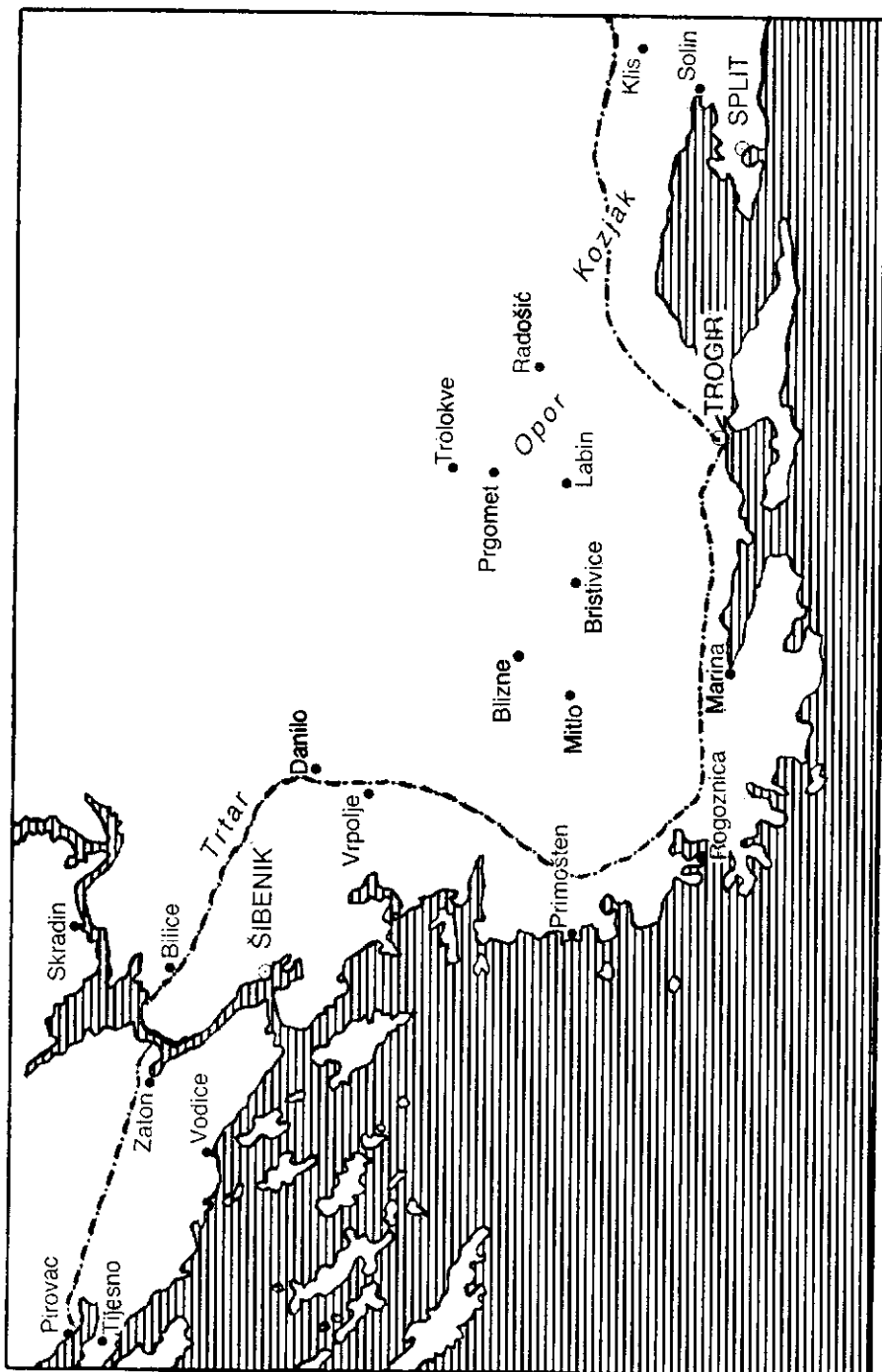
¹³ Ovdje se sigurno radi o mjestu Kosa pod Klisom, jugozapadno od kliške tvrđave.

vrijeme kada Osmanlijsko Carstvo završava svoje ratove nesumnjivim pobjedama. Međutim, isto se tako zna da Carstvo nije nikad, bar ne u službenoj politici, napuštalo zakonitost, i da se u sačinjavanju mirovnih ugovora strogo rukovodilo principima islamskog prava. S dolaskom velikog vezira Köprülü Mehmed paše i za vrijeme njegova sina, velikog vezira Fazil Ahmed-paše, još jače dolazi do izražaja povratak na tradicionalizam u vladanju i u vođenju rata. To je posebno vidljivo po tome što Fazil Ahmed-paša nije htio prihvatiti ponude za mir — koje su bile čak i povoljnije od kasnije sačinjenoga mirovnog sporazuma¹⁴ — nego je rat htio razriješiti na klasičan način: konačnom odlukom o pobjedniku.

Prepuštanje Klisa Mlečanima logična je posljedica poraza u kojem je njegova posada morala predati grad da bi izbjegla pogibiju. Upravo priroda toga poraza najbolje objašnjava i tadašnji i kandijskim mirom zapečaćeni gubitak Klisa. Prema islamskom pravu, potpisivanjem mirovnog ugovora (tur. *sulh muahedesi*) ovjerava se prekid, ili točnije, kraj ratovanja. Potpisivanje mirovnog ugovora, u situaciji u kojoj islamska vojska ne pobjeđuje nego gubi, nije dopušteno, osim ako islamskoj vojsci prijete potpuno uništenje, kako je upravo bilo kod Klisa. Klis je predan Mlečanima 1648. godine uz uzajamno dogovorene uvjete predaje. Usput, te je uvjete sramno izigrala mletačka vojska, točnije Morlaci koji su se barbarski izivljavali nad onima koji su nakon predaje napuštali tvrđavu, o čemu svjedoči Difnik (Difnik, 1986., 188—190). Bilo je i drugih teških poraza osmanlijske vojske u Dalmaciji, kao i slučajeva povlačenja i odstupanja, među kojima je vjerojatno najteže prošao Tekeli Husejn-paša u svom pohodu

¹⁴ Mirovnim ugovorom u Kandiji Mlečanima su na Kreti ostale tri tvrđave: Suda, Karabusa i Spinalonga. Posljednjih godina rata mletački su se izaslanici nekoliko puta sastajali s velikim veziirom Fazil Ahmed-pašom, a jednom i sa samim sultanom. Prvi je prijedlog o miru iznio početkom 1666. godine Fazil Ahmed-paša. Prijedlog se sastojao u tome da Kandija (grad) ostane Mlečanima sa 10.000 zlatnika godišnjeg danka i jednom jednokratnom uplatom od 100.000 zlatnika; da tvrđava Suda ostane u mletačkim rukama, s tim da se poruši; da Mlečani vrate tvrđave i naselja što su ih zauzeli u Dalmaciji i da se svi zarobljeni muslimani na Kreti puste bez naknade. Mletački izaslanik prihvatio je sve izuzev rušenja Sude, što je obrazložio time da je u pitanju čast Mlečana, jer su za svaki njen kamen dali tisuće života. Na to ga je veliki vezir otpustio riječima da će uz Božju pomoć zauzeti i Kandiju i Sudu (Uzunçarşılı, 1972., t. III., 423—424). Drugi put se veliki vezir sastao s mletačkim izaslanikom u kolovozu 1666. godine u Tebu na Peloponezu, ali također bez rezultata (Uzunçarşılı, 1972., t. III., 424). Treći put se izaslanik dužda Contarinija 1667. godine obratio velikom veziru pristajući na njegov prijedlog o visini danka, istodobno priprijetivši da će, ako se mir ne sklopi, Mlečanima u pomoć pristići lađe Firenze, Malte, Pape i drugih. Međutim veliki vezir, koji se već bio spremio za pohod na Kandiju i njenu opsadu (započela 27. svibnja 1667.), rekao je da mir nije moguć dok se Kandija ne preda (isti, 424—425). Za cijelo vrijeme opsade Mlečani su slali izaslanike ne bi li spalili tvrđavu. Mletački izaslanik Molin stigao je 3. džumadel ahira 1079. (8. studenoga 1668.) u Yenişehir (Larisu) u Tesaliji, gdje se nalazio sultan, s prijedlogom za mir i ponudu da u zamjenu za Kandiju Mlečani daju godišnji danak od 24.000 rijala, i da Osmanlijama vrate Klis. Sultan Mehmed IV. o tom se prijedlogu pismeno posavjetovao s velikim veziirom. Veliki vezir se, pak, obratio svojim vezirima, zapovjednicima i starješinama, koji nisu htjeli odustati nakon godinu i pol dana opsade Kandije. Mletački izaslanik potom je krenuo na Kretu, gdje je nastojao udobrovoljiti velikog vezira nanovo popuštajući i nudeći i Klis i Sudu, pa čak i rušenje Kandije, s tim da se Mlečanima omogući izgradnja druge tvrđave na drugome mjestu. Veliki vezir je sve odbio.

GRANICA NA PODRUČJU ŠIBENIKA, TROGIRA I SPLITA

na Šibenik 1647. godine. Međutim, ti porazi nisu imali epilog kakav je imao poraz u Klisu, te su, posebice kod domaćih bosanskih snaga, smatrani samo privremenim povlačenjem. To povlačenje bosanskih snaga iz većeg broja tvrđava i naselja mirovnim je ugovorom dovedeno u istu ravan s gubitkom Klisa, što će biti osnovom smutnje u provođenju načela razgraničenja. Međutim, ovdje se ne radi samo o nepreciznosti mirovnog ugovora, o čemu govori i opiranje predaji Klisa nakon rata.¹⁵

Pored ove proturječnosti u vezi s predajom teritorija poraženoj strani, pitanje razgraničenja dodatno je komplicirano činjenicom da je rat na tom području imao periferan značaj, i da je, kao što je ranije rečeno, bio niz upada i uzvratnih akcija i s jedne i s druge strane, u kojima je mletačka strana bila uspješnija. Te akcije, međutim, nisu nikada u cijelosti bile pod kontrolom jedne ili druge strane. Rezultat takva ratovanja bilo je opustošenje cijeloga pograničnog pojasa na osmanlijskoj strani, čiji su stanovnici već početkom rata prešli na mletačku stranu. Taj pojas, praktično bez stanovništva i s popaljenim tvrđavama i naseljima, postao je po svršetku rata okosnicom sporenja dviju strana. Treba reći da je paljenje osvojenih naselja zapravo bilo dio strategije mletačkoga generalnog zapovjednika Moceniga, koji je time htio stvoriti obrambeni pojas za zaštitu dalmatinskih gradova. Svjestan razmjerne slabosti svojih snaga u Dalmaciji, čije su akcije bile silovite, ali kratkog daha jer nije imao ljudstva za zadržavanje osvojenih tvrđava, time je htio spriječiti njihovo ponovno osvajanje i raseljavanje, ali i mogući povratak vlašćkog stanovništva pod osmanlijsku vlast. Na tom području Mlečani tijekom rata nisu uspjeli formirati krajinu u pravom smislu jer je fortifikacijski sustav bio uništen. Činjenica da su Mlečani u vrijeme rata uspostavom stalnih ili pak povremenih straža, uglavnom sastavljenih od Vlaha, najvećim dijelom kontrolirali to područje išla je u prilog njihovim pretenzijama da nakon rata prošire svoj dalmatinski posjed. U posljednjoj godini ratovanja, pa čak i većim dijelom 1670. godine, Mlečani su poduzimali akcije da utvrde i zaposjednu graničnu liniju teritorija koji su smatrali svojim.¹⁶ Također su se već donosile i odluke o dodjelama imanja na tom području i naseljavanju Vlaha (Desnica, I., 138—145, 161). Sve to govori kako su Mlečani bili svjesni činjenice da pobjednik u ratu neće olako prihvatiti njihova proširenja u Dalmaciji, usprkos tomu što je takva mogućnost predviđena u mirovnom ugovoru. Za Mlečane je obuhvaćanje tih teritorija¹⁷ značilo stvaranje pojasa krajine. Za Osmanlije, pak, zadržavanje tog teritorija značilo je zadržavanje statusa quo ante i mogućnost konsolidacije vlasti na području Dalmacije.

¹⁵ Usprkos ranije navedenoj činjenici da je osmanlijska strana predala Klis u skladu s tada važećim ratnim propisima, osmanlijska je strana u pregovorima oko razgraničenja nastojala zadržati mjesta niže od Klisa, nastojeći tako izigrati mirovni ugovor i neutralizirati mletačko posjedovanje Klisa. U pregovorima je navođeno kako je Solinsko polje i Vranjic vakufsko dobro što ga je zavještala sultanija Mihrimah, inače žena velikog vezira Rustem-paše Hrvata.

¹⁶ O ovakvim potezima mletačke vlasti svjedoči Difnik (Difnik, 1986., 299), kao i zapovijed generalnog providura A. Barbara o zaposjedanju krajnje granične linije izdana 12. kolovoza 1670. godine (ed. Desnica, 1950., t. I., dok. 174, 115).

¹⁷ Tijekom rata Mlečani su tako »osvojili«¹⁷ Zemunik, Polišane, Islam, Vranu, Velin, Rakitnicu, Suhovare, Drniš, vratili Novigrad, a priklonili su im se i stanovnici Poljica i Primorja.

Pored vlasti u Istanbulu tu su postojali i drugi čimbenici, veoma značajni bilo u razgraničenju, bilo općenito, pa je potrebno odrediti ulogu u razgraničenju svakog od njih posebno. To su u prvom redu provincijske vlasti — bosanski paša i kliški i krčki beg, odnosno plemstvo kliškog i krčkog sandžaka. S druge strane, tu su i mletačke vlasti u Dalmaciji i domaće stanovništvo, osobito Vlasi. Tu su i nezaobilazni interesi Dubrovačke Republike. Tek nakon određivanja uloge svih tih čimbenika može se u cjelini sagledati proces razgraničenja i sporovi koji su nastali oko tumačenja mirovnog ugovora (i ranijih mirovnih ugovora), kao i sporne točke razgraničenja, te doći do uzroka zamjene načela *uti possidetis* načelom *status quo*, odnosno, zbog čega su osmanlijske vlasti donijele takvu odluku i kako je došlo do toga da Mlečani prihvate to rješenje.

U razdoblju od kraja rata do zaključenja razgraničenja 1671. godine na čelu ejaleta Bosne smijenili su se četiri paše, od čega su trojica (Mehmed-paša 1670. do svibnja 1671., Mahmud-paša do kolovoza 1671. i Husejn-paša) bila angažirana na poslovima razgraničenja. Za vrijeme prvog Mehmed-paše Teftišija, malo je učinjeno na poslovima razgraničenja. Dadašnja praksa da posao obavi predstavnik pobjedničke, dakle osmanlijske strane, pokazala se neuspješnom, jer je i pri posljednjem razgraničenju 1574. tadašnji kliški sandžakbeg Ferhad-beg ošteti mletačku stranu. Nakon pritužbi mletačke strane koje je i sultan uvažio, razgraničenje je obnovljeno dvije godine kasnije — 1576. godine, ali uza sudjelovanje ovlaštenoga mletačkog predstavnika, viteza J. Soranza.¹⁸

Mehmed-paša Teftiši bio je na položaju bosanskog paše od rujna 1670. do svibnja 1671. godine. Za to vrijeme, zbog zdravstvenog stanja, gotovo uopće nije izlazio na granicu. Naponi u određivanju granične linije bili su znatno ometani, s jedne strane akcijama kliških begova kako bi zaposjeli što više teritorija, ali i akcijama Vlaha, pogotovu onih u bokokotorskom zaljevu. Teftiši-paša, nepopustljiv prema mletačkim zahtjevima, naredio je zauzimanje dalmatinskih tvrđava gdje god je to bilo moguće bez stvarne primjene sile, točnije, bez ratnih sukoba. Uz to, inzistirao je na ustupanju Risna, Obrovca i Drniša. Dok je osmanlijska vojska, nadmoćna u odnosu na posadu, bez otpora ušla u Obrovac i Drniš, u Risnu ju je dočekao žestok otpor i poraz. Taj ratni sukob sasvim je zakočio pregovore o razgraničenju. Nastojeći izgladiti spor zbog bitke u kojoj su izginuli neki viđeniji ljudi s osmanlijske strane, Mlečani prisilno iseljavaju Vlahe iz Risna u Istru. S druge strane, i Mehmed-paša kažnjava svoje krajiške begove Filipovića i Atlagića, koji su u nastalom sporu nastojali potaknuti na nastavak sukoba. Mehmed-paša se u razgraničenju vodio sultanovim preporukama da bez otvaranja sukoba zaposjedne što više teritorija, osobito veća i značajnija naselja (Knin, Obrovac, Drniš, Risan). Međutim, propustio je osobno se osvjedočiti o stanju na terenu, što je, uz ratobornost krajiških begova, bilo osnovnim uzrokom neuspjeha u Risnu. Upravo

¹⁸ To razgraničenje iz 1576. spominje i Instrument razgraničenja iz 1671. godine, a talijanske prijevode dokumenata koji govore o mletačkim pritužbama i korekciji granične linije iz 1574. godine objavio je V. Solitro u djelu »Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji« (ed. 1987., 245—254).

s takvim zadatkom dolazi potkraj 1670. godine sultanov izaslanik kojega Difnik naziva Hassazzi (Difnik, 1986., 319).¹⁹ Njegovo svjedočenje o krajevima na istočnoj obali Jadrana uvjerilo je sultana da u Dalmaciji nema tako važnih i bogatih krajeva i gradova (što su, doduše, stalno ponavljali i mletački predstavnici, ali s drugim ciljem) koliko je cijelo područje od velike strateške važnosti. To je imalo značiti da osmanlijskoj strani nije bilo u interesu vraćanje u posjed pojedinih gradova, nego cjeline. Sultan je nakon primitka njegova izvješća i nakon svjedočenja alajbega Filipovića, koji je zajedno s njim stigao u Carigrad, izdao nove zapovijedi koje će uglavnom provesti Mahmud-paša. Razlozi koje je Hassaziju navodio Detriko, izaslanik mletačkoga generala Barbara, o siromaštvu spornih krajeva i njihovoj sićušnosti prema golemom carstvu osmanlijskog sultana, sultanova su izaslanika upravo uvjerali u ono za što su se zalagali bosanski krajiški begovi. Naime, u Dalmaciji za Osmanlijsko Carstvo nisu bili bitni pojedini gradovi (među kojima je bilo i prilično razvijenih), niti pak ekonomski interesi (na cijelom svom priobalju osmanlijske vlasti nisu izgradile ni jednu značajniju luku), nego cjelina njihovih posjeda koji su zauzimali cijelo zaleđe i na nekoliko mjesta izlazili na obalu. Ti obalni pojasi nisu, niti su mogli učiniti Carstvo pomorskom snagom na Jadranu. No, osigurali su da kopneni pojas mletačke Dalmacije u vojnom pogledu ne bude opasnost za osmanlijske posjede. Zbog toga iz Carigrada stižu jasne upute da se razgraničenje ima obaviti na temelju razgraničenja Ferhad-bega iz 1576. godine. Izaslanik Mletačke Republike Gianbattista Nani, usprkos iskustvu i vještini u diplomatskim poslovima, nije mogao bitnije pomaknuti liniju iz 1576. godine, osim u slučaju Klisa i obližnje tvrđave Kamen. Pa čak je i tu bilo pokušaja da se izbjegne primjena onog što je izričajem kazano u kandijskome mirovnom ugovoru. Dotadašnji pregovarači o razgraničenju nisu imali status, a ni ovlasti s kojima je (kasno) stigao Nani. Također, predstavnici mletačke vlasti nisu imali ljudstva s kojim bi u kratkom roku osigurali tvrđave Obrovac i Drniš, tako da nisu imali izbora nego prepustiti ih bez borbe. Oni također, stječe se dojam iz Difnikovih opisa, nisu imali izravnih kontakata s mletačkim bailom u Istanbulu, nego se diplomacija vodila uglavnom preko Venecije. Propustivši priliku da na vrijeme i u cijelosti ostvare zamisao o naseljavanju i utvrđivanju naselja u unutrašnjoj Dalmaciji, nakon promjene stava Porte u vezi s principom razgraničenja, te propuste više nisu mogli nadoknaditi.

Pored toga što predstavnici lokalne vlasti u mletačkoj Dalmaciji nisu imali ni dovoljne ovlasti ni sredstva da osiguraju teritorijalna proširenja, koja su prije kraja rata držana realnim, ni domaće stanovništvo i njegovi predstavnici nisu imali prilike ostvariti, pa čak ni iskazati, svoje interese. Vlasi, čija su očekivanja bila velika, postali su smetnja zbog svoje ratobornosti. Kolika su bila očekivanja Vlaha vidi se po zahtjevima njihovih

¹⁹ O osmanlijskim dokumentima nismo našli potvrde o ovom osobnom izaslaniku sultana Mehmeda IV. No, svakako će biti da je ovo Hassazzi iskrivljeno od Haseki, što je bio nadimak mnogih visokih dostojanstvenika Porte, a znači *miljenik*, *intimus*. I sam Difnik svjedoči da je Hassazzi bio sultanov intimus i čovjek od povjerenja.

starješina u Senatu u prosincu 1669. godine. Naime, tražili su »da im se dadu u feud najznačajniji gradovi i mjesta što ih je državna vojska oduzela Turcima u Dalmaciji. Osim toga, tražili su da im se dodijeli u nadležnost i pravo suđenja ne samo u građanskim sporovima nego i u krivičnim, zadržavši pravo žalbe na vrhovnom sudu« (Difnik, 297). Iako tada još nisu otvoreno odbijeni, kasniji događaji potvrđuju da im ne samo nije udovoljeno, nego da je njihova nazočnost na dalmatinskom području smatrana smetnjom u poslu razgraničenja, te su držani daleko od pregovora.²⁰

Za razliku od Vlaha, čiji su zahtjevi držani nepriličnim, a prisutnost u pregovorima nepoželjnom, bosanski krajiški begovi bili su i te kako važan čimbenik u pregovorima oko razgraničenja. Njihova se riječ, odnosno riječ njihova predstavnika Filipovića, poslušala i na Porti, pogotovu jer su se u promicanju svojih interesa trudili da budu predstavljeni kao sukladni interesima Carstva i sukladni načelima islamskog prava. Ovako predstavljeni, njihovi zahtjevi da se ne odstupa s teritorija Dalmacije našli su plodno tlo u čvrstom tradicionalističkom pristupu vladanju, kakav je zastupao veliki vezir Ahmed-paša Köprülü. Uoči Filipovićeve odlaska u Carigrad krajiški su begovi bili u nemilosti kod bosanskog Mehmed-paše zbog svojevoljnog ponašanja i izazivanja sukoba, te su se jedva izvukli plaćanjem visokih globa. No, na kraju su, ustrajavši u svom stavu, izišli kao pobjednici. Može se reći da su oni, pored ovlaštenih predstavnika dviju strana, bili najvažniji, pa čak i odlučujući, čimbenik u pregovorima o razgraničenju.

Bosanski krajiški begovi za cijelo su se vrijeme od završetka rata do potpisivanja instrumenta razgraničenja i vojnički i diplomatski uplitali u rad nadležnih. Bjelodano je da se tu ne radi o hirovitim i ratobornim pojedincima, kako ih, uglavnom u najcrnjim bojama opisuje Difnik. Zapravo, riječ je o mogućnicima koji su već svojim nasljednim spahijskim i inim položajima, kao i položajem čuvara muslimanskih granica, bili toliko povlaštani da su se držali pozvanima u svim poslovima pograničnog područja. To im pravo nisu osporavali ni bosanski veziri. Iako su pogranični krajevi u administrativnom pogledu dijelovi sandžaka, u njima se zadržao dug krajine koja je uvijek bila u znatnoj mjeri neovisna i o lokalnoj i o središnjoj upravi i u kojoj je vojnička komponenta vlasti bila puno izraženija nego administrativno-upravna, baš kao i u prvo vrijeme osmanlijske vlasti na Balkanu. Tome je pridonijela i kapetanijska organizacija, u koju su također bili uključeni krajiški begovi, čime su dobili ulogu predstavnika vlasti s velikim ovlastima u policijskim, administrativnim i carinskim poslovima, što inače, kao spahije, ne bi imali. Stoga nije čudna drskost s kojom, prema Difniku, alajbeg Klisa, Jusuf-beg Filipović tumači prirodu vlasti i samog sultana, u prisutnosti sultanova izaslanika kazujući da »njegov vladar po zakonu ne može napustiti ni najmanji dio Carstva,

²⁰ U pismu opatu Gradiću od 14. studenoga 1671. godine arhidakon Ponte, izražavajući zadovoljstvo što je razgraničenje u Dalmaciji dovršeno, ističe da je mir kojim je taj posao obavljen posljedica toga što su buntovni krajišnici držani daleko od pregovora (Desnica, t. I., 1950., dok. 198, 160).

a ako bi to učinio, valjalo bi ga ukloniti s uprave i postaviti drugog na prijestolje» (Difnik, 323).²¹

Zbog brojnih sporova i nepomirljivih stavova do 1671. godine nije puno učinjeno na razgraničenju. Stvarno razgraničenje započinje dolaskom Mahmud-paše u svibnju 1671. godine i mletačkog opunomoćenika Nanija. Dok su zadarske granice uspostavljene razmjerno brzo i bez bitnih promjena prema onima iz 1576. godine, razgraničenje je zapelo na području Šibenika, odnosno na desnoj obali Krke nadomak Šibeniku. Bosanski je paša izbjegao da se uopće postavi pitanje Skradina. Naime, došavši do mjesta Slanog i poluotoka Oštrica u blizini Prokljanskog jezera, opravdavajući se bolešću, zatražio je da prijede na suprotnu obalu Krke i nastavio razgraničenje na području Bilice (nedaleko od Šibenika) slijedeći tako staru granicu. Neki povjesničari drže da je Skradin tim mirom vraćen u mletački posjed, što nije točno.²² Činjenica je da je Skradin vrlo skoro, već 1683. godine došao u mletačke ruke. U povijesnim dokumentima i inače može se javiti dvojba o tome u čijem su posjedu bila pojedina mjesta, jer mletački su podanici često uživali i obrađivali zemljišta unutar osmanlijskih granica i za njih plaćali desetine ili eminu carskih hasova ili pak spahijama.²³

Zbog spora oko kaštela Vrpolje i granica u šibenskom kraju pregovori su zapeli u krizu, te su obje strane uputile pisma Porti sa zahtjevom da presudi o tom slučaju (Difnik, 332). Mletačka je strana uz to poslala i Danijela Difnika u Carigrad. (Difnik, 333—336).²⁴ Dok se čekao odgovor, umire Mahmud-paša, a s Difnikom iz Carigrada stiže i novi bosanski

²¹ Ovakva uznositost bila je karakteristična kako za pripadnike značajnih begovskih porodica kakvi su bili Filipovići, ali i za niže spahijske slojeve. Karakteristična je u tom smislu jedna narodna pjesma o Bojičiću Aliji, poznatom bosanskom krajišniku koji je poginuo tijekom kandijskog rata u borbama s Morlacima, čiji stihovi glase:

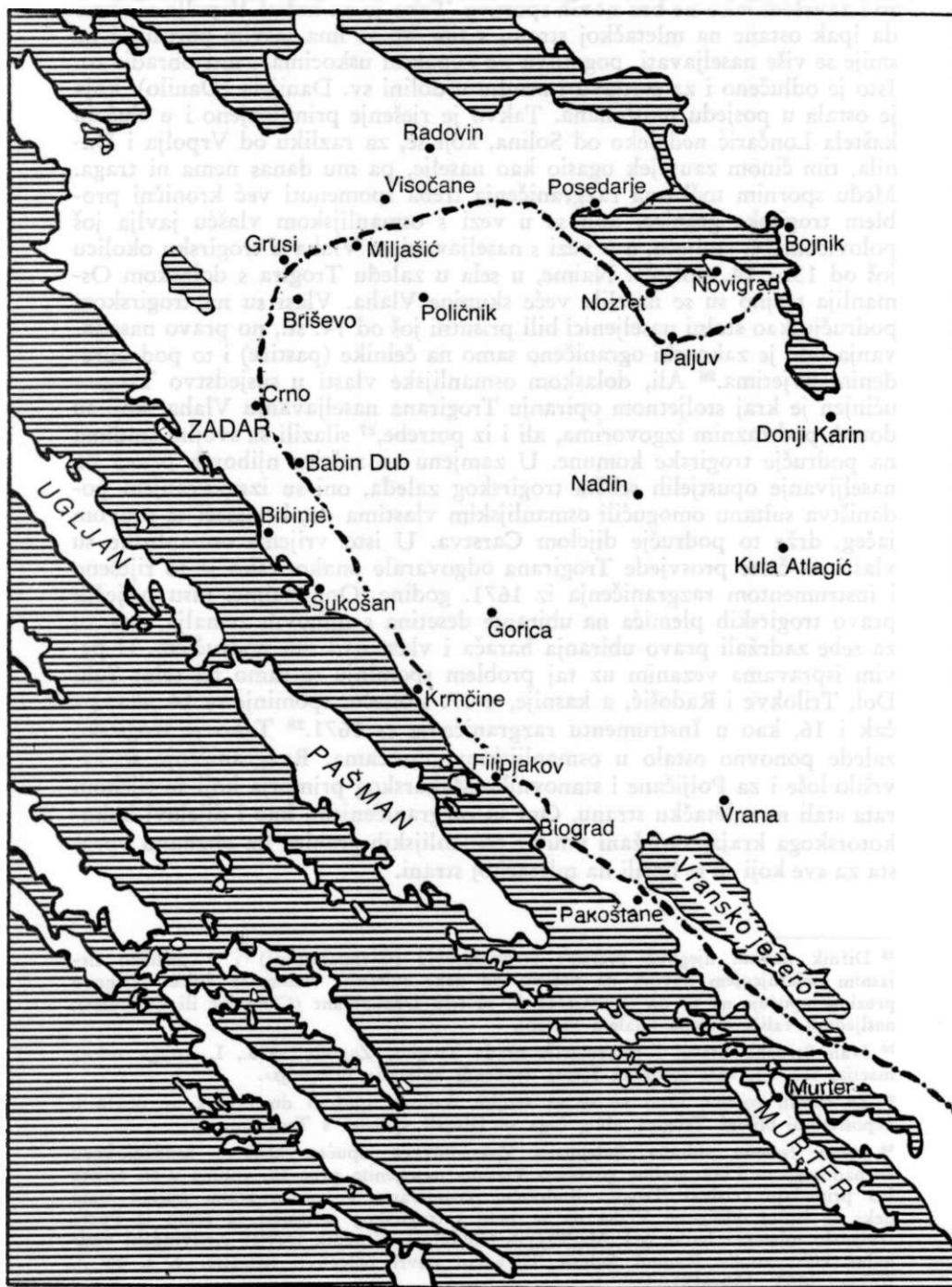
Bojičiću bojiš li se koga?
— Boga malo, a cara nimalo
a vezira ko dorata svoga.

²² Autor najznačajnije studije o kandijskom ratu u Dalmaciji, G. Stanojević, tvrdi da je Skradin nakon kandijskog rata vraćen u posjed Mlečana (146).

²³ O tome svjedoči i jedan dokument iz Dragomanskog arhiva datiran 17. kolovoza 1673. god. (sign. XXXIX—31/48) koji je objavio Seid Traljić (Tursko-mletačko susjedstvo na zadarskoj krajini XVII stoljeća. Radovi Instituta JAZU u Zadru 4—5, Zagreb, 1959.). Posrijedi je spor o tome kome pripada prihod od zemljišta na osmanlijskoj strani koja obrađuju mletački podanici. Naime, neki su se spahije drznuli ubirati desetine od mletačkih podanika tvrdeći da su zemljišta koja obrađuju dio njihovih spahiluka. Bosanski defterdar Mehmed-efendija traži stoga da providur naredi svojim podložnicima neka daju dohodak sultanovim ljudima, jer se radi o zemljištima koja su dio sultanskog hasa; ujedno da izvijeste koliko su cekina dosad dali uzurpatorima kako bi se mogao tražiti povrat novca. U Dragomanskom arhivu postoji još niz dokumenata što govore o porezima koje su mletački podanici plaćali za zemljišta unutar osmanlijskih granica (sign.:filza LXXVIII, carte 15,18; filza CX, c. 11; filza CXXIX, c. 2, 3, 12, 17, 27, 28; filza CXXXIII, c. 9).

²⁴ Danijel Difnik bio je rođeni brat pisca djela »Povijest kandijskog rata u Dalmaciji«.

GRANICA NA PODRUČJU ZADRA I RAVNIH KOTARA

vezir Husejn-paša Džanpolat.²⁵ Pregovori su ponovno pokrenuti, a uskoro i završeni iako ne bez novih sporova. Tako je za kaštel Vrpolje riješeno da ipak ostane na mletačkoj strani, s tim što se ima sasvim porušiti i ne smije se više naseljavati, pogotovu ne »opakim uskocima«, niti obradivati. Isto je odlučeno i za tvrđavu i zemlju u dolini sv. Danijela (Danilo), koja je ostala u posjedu muslimana. Takvo je rješenje primijenjeno i u slučaju kaštela Lončarić nedaleko od Solina, koji se, za razliku od Vrpolja i Danila, tim činom zauvijek ugasio kao naselje, pa mu danas nema ni traga. Među spornim točkama razgraničenja treba spomenuti već kronični problem trogirске granice, koji se u vezi s osmanlijskom vlašću javlja još polovicom 16. stoljeća, a u vezi s naseljavanjem Vlaha u trogirsku okolicu još od 13. i 14. stoljeća. Naime, u sela u zaleđu Trogira s dolaskom Osmanlija trajno su se naselile veće skupine Vlaha. Vlasi su na trogirskom području kao stalni naseljenici bili prisutni još od 14. st., no pravo naseljavanja bilo je zakonski ograničeno samo na čelnike (pastire) i to pod određenim uvjetima.²⁶ Ali, dolaskom osmanlijske vlasti u susjedstvo Trogira učinjen je kraj stoljetnom opiranju Trogirana naseljavanju Vlaha, koji su dotad, pod raznim izgovorima, ali i iz potrebe,²⁷ silazili sa svojim stadima na područje trogirске komune. U zamjenu za zaštitu njihovih prava na naseljavanje opustjelih selišta trogirskog zaleđa, oni su izražavanjem podaništva sultanu omogućili osmanlijskim vlastima da, koristeći se pravom jačeg, drže to područje dijelom Carstva. U isto vrijeme osmanlijske su vlasti na česte prosvjede Trogirana odgovarale onako kako je to riješeno i instrumentom razgraničenja iz 1671. godine. Oni, naime, nisu priječili pravo trogirskih plemića na ubiranje desetina s njihovih zemalja, dok su za sebe zadržali pravo ubiranja harača i vlast nad tim područjem. U prvim ispravama vezanim uz taj problem spominju se samo tri sela: Sui Dol, Trilokve i Radošić, a kasnije, u 17. stoljeću, spominje se 14 sela, pa čak i 16, kao u Instrumentu razgraničenja iz 1671.²⁸ Tako je trogirsko zaleđe ponovno ostalo u osmanlijskim granicama. Razgraničenje se završilo loše i za Poljičane i stanovnike Makarskog primorja koji su tijekom rata stali na mletačku stranu. Oni su razgraničenjem, kao i dijelovi bokotorskoga kraja, zadržani unutar osmanlijskih granica uz obznanu oprosta za sve koji su se borili na mletačkoj strani.

²⁵ Difičnik navodi njegovo prezime Đanpalatović (Giannpalatović) i s prilično nejasnim objašnjenjem navodi da potječe od neke sultanije rodom iz Šuice. Njegovo prezime upućuje na to da je potjecao iz obitelji Džanpolant (Canpolat ili Canbulat), nasljednih valija Halepa (ejaleta Halep).

²⁶ Ivan Strohal, Statut i reformacija grada Trogira, Zagreb, 1915., I. knjiga reformacija, toč. 74, »De modo et forma tradendi animalia bravarijs«.

²⁷ Za sušnih godina Vlasi su se sa svojim stadima spuštali do izvora uz obalu u neposrednoj blizini Trogira, zbog čega su izbijali sporovi s Trogiranima.

²⁸ Jedan ferman sultana Sulejmana Zakonodavca upućen kliškom sandžak-begu Ferhad-begu iz 1559. godine govori o Vlasima naseljenim prije 18. godina u tri selišta što pripadaju tvrđavi Trogir: Radošiću, Trilokvama i Suhom Dolu. Sultan traži neka se ispita odbijanje Vlaha da se iseše s trogirskog teritorija, o čemu je Portu izvijestio mletački bailo. (ed. M. Tayyib Gökbilgin, Venedik Devlet Arşivindeki vesikalat küliyyatında Kanunî Sultan Süleyman devri belgeleri, Belgeler, c. I, sa 2, Ankara 1965., 180—181.).

Kraj rata na dalmatinskoj fronti donio je novo nespokoјstvo i Dubrovčanima. Razorena velikim potresom 1667. godine, Dubrovačka se Republika grčevito borila za opstanak. Ta je borba bila usmjerena prije svega na pojačane diplomatske akcije u svim značajnijim prijestolnicama Europe i u Istanbulu. Događaji u vezi s razgraničenjem na dalmatinskom području bili su Dubrovačkoj Republici vrlo bitni pa su se u Dubrovniku pozorno pratili izvještaji njenih predstavnika u Istanbulu, vijesti iz Bosne i posebice vijesti od njihova čovjeka u Veneciji, M. Sorgia Bobalija. Diplomatski su napori najviše bili usmjereni da se na Porti spriječi otvaranje skele u Draču i prebacivanje cijele trgovine istočne obale Jadrana na tu luku.²⁹ Budući da su se stalno pronosile vijesti kako je Osmanlijsko Carstvo spremno obnoviti rat, Bobali je čak predlagao Dubrovčanima da se ujedine s Mletačkom Republikom kako bi izbjegli potpuno potpadanje pod osmanlijsku vlast (Samardžić, 1960., 503). Dubrovčani su se također bojali da bi, tako oslabljeni, mogli postati monetom za potkusurivanje, tako što bi Osmanlije zaista prepustili Mlečanima veći dio Dalmacije, ali bi zauzvrat potpuno pripojili sebi Dubrovačku Republiku. No, kako je rezultat razgraničenja u Dalmaciji bila gotovo potpuna istovjetnost granica s onima iz 1576. godine, na kraju se ni za Dubrovnik nije ništa promijenilo. Dubrovnik se, međutim, dugo i mukotrpno morao oporavljati od posljedica potresa koji je prekinuo blistav period njegova napredovanja.

Prema dosad opisanom tijeku razgraničenja u Dalmaciji očividno je da je Venecija učinila niz poteza na svoju štetu (uklanjanje i onemogućivanje Vlahu, slabe ovlasti lokalnih predstavnika vlasti, nepostojanje, u prvo vrijeme, ovlaštenog predstavnika Signorije). Ti su potezi kulminirali pristajanjem Venecije na uspostavljanje granica na temelju stare granične linije Ferhad-bega i Soranza iz 1576. godine. Treba imati na umu realne ambicije Republike da proširi svoj teritorij na istočnoj obali Jadrana, kao i činjenicu da to nisu bili prvi pregovori Republike s Osmanlijskim Carstvom. Republika je već stoljećima bila u doticaju s Osmanlijskim Carstvom, bilo u vezi sa svojim levantinskim posjedima, bilo s istočnojadranskim posjedima. Zbog toga treba objasniti mletačko držanje tijekom razgraničenja. Već smo rekli da je osmanlijska strana bila puno izraženija i da je odnijela prevagu u pregovorima. Podlogu za takvo ponašanje svakako joj je davala uloga pobjednika u ratu. No, stoljetno iskustvo u pregovorima i općenito u diplomatskim odnosima s Osmanlijskim Carstvom upućuje na to da su mletački potezi u vezi s razgraničenjem bili više nego puko odstupanje i povlačenje poražene strane. Naime, Mlečani su morali znati da proširenje svoga teritorija u Dalmaciji, usprkos ratnim uspjesima (koji su priznati i mirovnim ugovorom), mogu postići samo ako, prije samog razgraničenja, postignu takvo stanje na terenu koje će nesumnjivo ići u prilog proširenja. Stoga su potkraj rata i neposredno nakon njegova završetka žurno naseljavali teritorije koje su imali pod kontrolom. No, kao i obično, nisu bili spremni uložiti i sredstva za popravak i izgradnju porušenih tvrđava. Ni prvi posao, naseljavanje i opskrbljivanje posadom dalmatinskih tvrđava, nisu proveli do kraja, što se vidi u slučaju pada

²⁹ Više dokumenata o diplomatskim akcijama Dubrovnik u vezi s tim problemom objavljeno je u R. Samardžić, »Borba Dubrovnik za opstanak posle velikog zemljotresa 1667. godine. Arhivska građa (1667.—1670.)«, 1960.

Obrovca i Drniša, koji jedva da su imali nešto posade. Razlog je u tome što Mlečani nisu bili spremni izaći u susret morlačkim zahtjevima.

Pučanstvo koje je trebalo naseliti i osigurati naselja u dalmatinskom zaleđu — Vlasi (ili Morlaci) — koliko god je bilo korisno tijekom rata, u poratno vrijeme nije bilo pogodno kao čimbenik koji će dovesti osmanlijsku stranu pred gotov čin, a istodobno da ne izazove nove sukobe. Jer, dok su se Vlasi tijekom rata, uza svu nedisciplinu, uklapali u ulogu koja im je bila namijenjena — uloga plaćenih vojnika Republike, u poratno vrijeme, naseljavanjem u osvojene zemlje, njihova se uloga mijenja. Oni postaju branitelji svoje zemlje, i tu se nije više moglo računati na njihovo obuzdavanje. Njihova je ratobornost u svakom trenutku mogla dovesti u pitanje pregovore o razgraničenju. Stoga su ih Mlečani nastojali što više neutralizirati, dajući im manje nego su očekivali bilo u zemljištu, bilo u pravima, i svakako ih udaljujući od pregovora.

Mletačku poziciju u pregovorima o razgraničenju najbitnije određuje činjenica da Mletačka Republika nije bila spremna na produžetak sukoba. Za razliku od Osmanlijskog Carstva, čije je gospodarstvo funkcioniralo i tijekom rata (istina, preživljavajući krizu), Republika je morala što prije uspostaviti svoju trgovinu, a to u ratnim uvjetima nije bilo moguće. Gotovo četvrt stoljeća ratovanja isuviše je iscrplo Veneciju da bi uopće mogla pomišljati na obnavljanje sukoba. Već smo rekli da u klasičnom kopnenom sukobu s Osmanlijskim Carstvom Venecija nije mogla imati izgleda, a njeni pomorski saveznici, koji su joj pritekli u pomoć tijekom posljednjih, odlučujućih bitaka za Kandiju, pretrpjeli su teške gubitke. Taj pojas kopna u Dalmaciji koji je Republika trebala za uspostavu krajine u promijenjenim uvjetima 17. stoljeća zapravo je mogao služiti samo u ofenzivne svrhe. Osmanlije nisu imali pretenzija za aktivno posjedovanje jadranske obale, i upravo im je odgovaralo stanje kakvo je bilo prije kandijskog rata. Stoga su i nastojali u pregovorima postići staro stanje granica. No, ne može se reći da su Mlečani unaprijed pristali na uspostavljanje načela status quo ante, znajući da takvim odstupanjem teritorija koje su držali osvojenim neće ugroziti svoj dalmatinski posjed i ulogu gospodara na Jadranu. Ovlaštili su Nanija da pregovara s osmanlijskom stranom tako da postigne sve što bude moguće, a istodobno da ne izloži Republiku riziku novog rata. Time je njegov osobni udio dobio presudno značenje a granica iz 1671. godine postala je poznata kao *linija Nani*.

3. GRANIČNA LINIJA IZ 1671. GODINE

U povijesnim studijama o kandijskom ratu, kao i u (malobrojnim) kartografskim prikazima granične linije iz 1671. godine, ta se granica, poznata kao linija Nani ili granica Stare stečevine (vecchio Aquisto), redovito pogrešno prikazuje. Najčešće pogreške, bilo u tekstualnim opisima bilo u kartografskim prikazima, vezane su uz graničnu liniju na području Trogira, zatim Šibenika, ali i uz prikazivanje Poljica i Primorja s Makarskom. Polazeći od općeprihvaćene i u osnovi točne tvrdnje da je Mletačka Republika na Kreti i na moru izgubila rat, a da ga je u Dalmaciji dobila,

u većini studija se sukladno tomu zaključuje kako je Republika izgubila Kretu, ali je zato dobila značajna teritorijalna proširenja u Dalmaciji. Kao što smo već kazali, osmanlijske pobjede u 17. stoljeću nisu nesumnjive pobjede poput onih iz 14. i 15., pa i 16. stoljeća. Niti je Mletačka Republika u krajnjem rezultatu sasvim izgubila otok Kretu (ostale su joj Suda, Karabusa i Spinalonga), niti je u Dalmaciji (ne sporeći izuzetno značenje Klisa) dobila veća teritorijalna proširenja.

Instrument razgraničenja što su ga potpisali beglerbegovi Bosne i Rumelije, sandžakbegovi Hercegovine i Bihaća, bosanski defterdar, te kadije Banjaluke, Prusca, Livna, Imotskog, Jezera i Nevesinja nije bio toliko dugo punovaljani dokument o graničnoj liniji između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije kao što je bio dokument Ferhad-bega i Soranza iz 1576. godine. Samo petnaest godina kasnije Republika je ponovno zaratila s Osmanlijskim Carstvom, ovaj put zbog Moreje (Peloponeza). No, granice Stare stečevine nisu izgubile važnost nakon 1699. godine, jer su se dijelovi »Instrumenta« o razgraničenju koristili još dugo nakon toga. Kako tvrdi Omašić, »dio turske isprave koji se odnosi na razgraničenje trogirsko-turskog teritorija tiskan je više puta još u 18. stoljeću, pa ga nalazimo među spisima raznih parnica koje su se vodile zbog posjeda duž granice« (Omašić, 1971., 21).

Osnovni problem u prikazima granica Stare stečevine ili linije Nani jest u tomu što su ti prikazi redovito nastajali na temelju Difnikovih opisa i opisa drugih suvremenih autora i kartografa, a ne na temelju »Instrumenta o razgraničenju«. Pogreške u Difnikovu opisu granične linije čak su i manje nego u suvremenim povijesnim studijama, jer su nastale kao posljedica njegova netočnog interpretiranja dogovora o granicama čiji mu je sadržaj bio poznat. Zanimljivo je da i talijanska povijesna znanost netočno prikazuje graničnu liniju iz 1671. godine, bilo kada je riječ o starijim autorima ili suvremenim povjesničarima.³⁰ Posljedice nekorisćenja izvornim dokumentom vidljive su i u domaćoj povijesnoj literaturi, prije svega u Povijesnom atlasu.³¹

»Instrument« razgraničenja po kandijskom miru iz 1671. godine čuva se u Historijskom arhivu u Zadru u fondu Dragomanski arhiv u više primjeraka prijepisa.³² Pored cjelovita »Instrumenta« u tom se arhivu nalaze još i fragmenti istog dokumenta koji se tiču razgraničenja na području pojedinih komuna.³³ Sa priličnom se sigurnošću može pretpostaviti da se među turskim listinama Dragomanskog arhiva nalazi i original dokumenta o razgraničenju na osmansko-turskom, tj. hudûd-nâma, no to se na

³⁰ U talijanskoj enciklopediji uz članak Dalmazia dan je također pogrešan prikaz granice iz 1671. godine, što je dalje preuzimano u drugim djelima. Usp. Donald E. Pitcher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire*, Leiden, 1972.

³¹ Povijesni atlas, Učila, Zagreb, 1969.

³² Naslov talijanskog prijevoda je »Instrumento di confinazione della pace di Candia 1671«. U Dragomanskom arhivu postoji skupina instrumenata i traktata o razgraničenju između Dalmacije i Bosanskog pašaluka nakon kandijskog, karlovačkog (1699.) i požarevačkog mira (1718.) (sign. DM filza IX. carte 1—8, filza CXXIX carte 17, filza CXXXI carte 3, filza CXXXII carte 9). Instrument koji ovdje donosimo nosi signaturu DM, filza IX, p. 1.

³³ Trogir, DM filza XLVIII carte 5, Zadar, DM filza LXXXI, carte 20.

osnovi samoga kataloga arhiva ne može utvrditi, jer o turskim dokumentima nema bližih podataka, tj. ne postoje regesta.

Taj dokument kao prilog Difnikovu djelu »Povijest kandijskog rata u Dalmaciji«, objavio je J. Alačević u zadarskom časopisu »Tabularium« 1902. godine, a zatim i kao separat.³⁴ Pored instrumenta o razgraničenju taj prilog sadrži i prikaz, odnosno nabranje, mletačkih posjeda u Dalmaciji pod naslovom »Enumerazione dei territori, corrispodenti agli attuali, che in forza della pace di Candia (1669) e della delimitazione fatta nel 1671., restarono in potere della Republica veneta nella Dalmazia e nell'Albania sotto il titolo di Vecchio Acquisto« (Alačević, 1902., 69—70). No, taj Alačevićev rad nije imao utjecaja ni na tadašnje ni na kasnije povijesne studije. Spominju ga jedino Kečkemet u uvodnoj studiji uz objavljeni prijevod Difnikova djela (Difnik, 1986., 46) i Omašić u studiji »Mletačko-tursko razgraničenje na trogirskom području nakon ciparskog i kandijskog rata i njegove posljedice« (20—21).

Omašićeva studija dosad je jedina koja se izravno bavi pitanjem razgraničenja u Dalmaciji nakon kandijskog rata. Pitanje razgraničenja nakon ciparskog rata jednako je značajno i jednako neistraženo pitanje. Kada se govori o pogreškama u prikazivanju granične linije iz 1671., može se reći da skoro iste pogreške postoje i u prikazivanju granične linije iz 1576. godine u vezi sa zadarskim, šibenskim i trogirskim područjem. Još u vrijeme razgraničenja 1671. godine nastao je problem u vezi s razgraničenjem nakon ciparskog rata, odnosno u vezi s dokumentima iz tog vremena čija se vjerodostojnost osporavala. Dokument o razgraničenju nakon kandijskog rata također nije objavljen. Spomenuta Omašićeva studija razriješila je pitanje granica na trogirskom području. Što se tiče ostalih područja, najčešće pogreške vezane su uz područje Poljica i Primorja s Makarskom, koje je nakon kandijskog rata vraćeno pod osmanlijsku vlast.³⁵ No, dok dobar dio autora ispravno navodi da su spomenuti krajevi vraćeni pod osmanlijsku vlast, područje trogirske granice je redovito netočno prikazivano, uz izuzetak mletačkog pojesničara Brusonija³⁶ i Alačevića³⁷.

Korijen brojnih pogrešnih prikaza te granične linije Omašić nalazi u pisanju Andreisa Difnika,³⁸ a napose u karti koja je objavljena uz članak

³⁴ Alačević, J., *Instrumento dei confini del vecchio acquisto in Dalmazia*, *Tabularium*, Zadar, 1902., 53—69.

³⁵ Stanojević (146), Difnik (338) i Traljčić (1973., 459) ispravno navode da su Poljica i Makarsko primorje nakon kandijskog rata vraćeni u mletački posjed. Pogreške u svezi statusa navedenih krajeva vezane su uglavnom za kartografske prikaze (v. bilj. 30.).

³⁶ Girolamo Brusoni (*Historia dell'ultima Guerra trà Veneziani e Turchi*, Venezia, 1673., 343) o razgraničenju na trogirskom području piše sljedeće: »Quindi proseguendosi per lo territorio di Traù, dove la Guerra non aveva alterato le cose: fù più facile di rivedere tutta la Linea descritta già dal Commissario Soranzo; anchorche niente meno laborioso, perche non solamente si misure, può dirsi, a palmo il terreno, la pianura, e i campi, ma i sassi, i precipizij, e i dirupi.« (cit. prema Omašić, nav. djelo, 22).

³⁷ Alačević, nav. djelo, 65., bilj. 1.

³⁸ Andreis, Paolo, *Storia della cita di Trau*, Split, 1908.; Difnik, Franjo, nav. djelo, 337—338.

»Mletački posjedi Dalmacije od XVI do XVIII vieka«, autora P. Pisanija.³⁹ Uz neosporan utjecaj navedenih autora dodali bismo da je pogrešno prikazivanje trogirске granice proisteklo i iz specifičnog položaja 16 sela trogirskog zaleđa naseljenih Vlasima, o čemu je ranije bilo riječi.

Omašićeva je studija ne samo ispravila graničnu liniju na trogirskom području nego i skrenula pozornost »Instrument o razgraničenju« i korigirane pogrešaka u prikazivanju linije Nani. Međutim, ona nije utjecala na kasnije studije. Naime, rezultati do kojih je došao Omašić nisu ni osporavani ni prihvaćeni iako je riječ o poznatoj studiji. U vezi s tim treba reći da nakon nje i nije bilo studija koje bi se izravno bavile pitanjem razgraničenja nakon kandijskog rata, ili pak kandijskim ratom uopće, uz izuzetak izdanja Difnikova djela na hrvatskom jeziku i studije S. Traljića o granicama u Dalmaciji u XVI. i XVII. stoljeću.

Pisani prikazuje netočno i šibenske granice stavljaajući ih sjevernije od kaštela Vrpolje, te povlači graničnu liniju u pravcu jugoistoka, tako da ona spaja istočne obronke brda Trtar i zapadne obronke brda Kozjak. Umjesto toga, linija kako je prikazuje »Instrument razgraničenja« išla je od brda Trtar ka Primoštenu i Rogoznici, a odatle ka brdu Dabgora i Vlaškom brdu iznad Trogira, zaobilazeći Marinu. Dalje se granična linija penjala prema brdu Kozjak, te nastavljala najprije njegovim južnim, a zatim sjevernim padinama. Zaobilazeći Klis granica se spuštala k moru granicom Poljičke Republike. Dalje je granica bila nepromijenjena, tj. Poljica i cijelo Makarsko primorje, sve do granice Dubrovačke Republike ostaju u posjedu Osmanlija uz izuzetak Omiša U bokokotorskom kraju stanje je također ostalo isto. U osmanlijskom posjedu ostao je Risan s dijelom grbaljske župe.

Na području sjeverne Dalmacije granica je kretala od ušća rijeke Zrmanje. Zatim se ponovno spuštala k moru zaobilazeći Novigrad s bližom okolicom. Dalje je išla obalom sve do rječice Baščice nadomak Posedarju. Odatle je skretala ka zapadu do blizine Radovina, koji je ostao u mletačkim granicama. Zatim se spuštala ka jugozapadu da bi se sasvim približila Zadru obuhvaćajući sela Crno i Babin Dub. Odatle, pa sve do šibenskih granica granična linija ide uza samu obalu, tako da su granične gromile ili pak stražarnice postavljene unutar mjesta Turanj, Sv. Filip i Jakov, Biograd, Pakoštane i Pirovac. Od Pirovca je granica išla kopnom, kod Zatona je izbijala na Krku, gdje je prelazila na suprotnu obalu, odnosno na predio Vrla-Bilice, nadomak Šibeniku.

Instrument razgraničenja iz 1671. godine razmjerno je jednostavan tekst čiji se najveći dio odnosi na opis granične linije. Na mjestima koja su bila uzrokom sporenja, u tekstu se ne opisuje sporenje, nego se samo konstatira da je do njega došlo, da bi se dalje izložilo njegovo razrješenje. Jasno se vidi da je to prilično nevješt i doslovni prijevod na temelju kojeg bi se gotovo mogao rekonstruirati osmanlijsko-turski original. Na to upućuju neke osobine teksta poput stalne upotrebe veznika »i« (et) umjesto razlučivanja pojedinih rečeničnih cjelina interpunkcijom. Tekst također karakterizira iznimno rijetka upotreba finitnih glagolskih oblika, a općenita

³⁹ Objavljeno u: *Bulletino di archéologia e storia dalmata*, sv. XIV, 1891.

sintaksička struktura teksta također je zadržala znatne osobine jednoga osmanlijsko-turskog teksta. Pored dijelova opisa granične linije, gdje se ne upotrebljava nazivlje nego opće imenice (livada, brdo, brežuljak, šuma, maslinjak, vinograd, stijena), koje je teško ubicirati bez uvida na terenu, tu je i problem transkripcije dijela nazivlja. Naime, i iz samog teksta dade se naslutiti da prevoditelj, mletački dragoman Giacomo Tarsia, nije bio rodom iz Dalmacije ili obližnjih krajeva, niti je duže vrijeme bio na službi u Zadru (gdje je inače postojala stalna i organizirana tumačka služba, tj. kancelarija dragomana), što se vidi po nepreciznoj transkripciji čak i nekih vrlo poznatih toponima. Podaci koje o tome dragomanu daje I. Pederin ne ostavljaju mjesta dvojbi. Naime, G. Tarsia bio je jedan od onih dragomana, osmanlijskih podanika, koji su 1670. godine uzeti u službu iz talijanske kolonije u Istanbulu, jer su tijekom rata poginuli neki dragomani, mletački podanici, koji su bili obrazovani za tu službu u posebnim školama.⁴⁰ Uza sve naprijed rečeno ovaj talijanski prijevod hudúd-name iz 1671. godine je tekst iz kojeg se jasno može pratiti granična linija između mletačke Dalmacije i Bosanskog pašaluka nakon kandijskog rata. Najveća je poteškoća to što zasad nije moguće izvršiti uvid na terenu.

PRILOG

ISTRUMENTO DI CONFINAZIONE DELLA PACE di CANDIA 1671.

(Copia)

Copia della Traduzione di Scrittura contratta sopra la posizione delli Confini di Dalmazia dell'Illustrissimo et Eccellentissimo Signor Battista Nani Kavalier e Procurator di San Marco, Commissario della Serenissima Rep.ca di Venezia, et il Ricchissimo, et Felicissimo Signor Vesir Mahmut Passa Beilerbej di Bossina, e dopo la sua morte il Richissimo et Felicissimo Signor Hussein Passà Vesir, e Beilerbej di Bossina destinato Commissario da Sua Imperiale Maestà nella posizione de Confini, tradotta dal Dragomano Tarsia.

La nemicitia, ch'era per l'adietro col Dose, et Rep.ca di Venetia, essendo conuertita in Amicitia, et fatto buona pace, è stato ordinato al defonto Vesir Mahmut Passà di uenire alli Confini di Bossina, et in conformità dell'Eccelse, et Imperiali Capitolazioni assegnare li Confini rinouando li suoi segni : e arriuato il sudetto Bassà alla Campagna sotto la Fortezza d'Islam⁴¹, che è al fine

⁴⁰ Više o tome: Pederin, Ivan, Školovanje mletačkih dragomana i njihova služba, Istorijski zbornik 9, Banja Luka, 1988., 41.

⁴¹ Islam ili Sed Islam (Sedd-i Islam = brana islama), mjesto i tvrđava u blizini Novigrada, danas Islam Grčki.

del uittoriosio Confin doue è stato seguito il Congresso e l'abboccamento colla presenza del Commissario destinato per il medesimo affare, che è lo spettabile tra li Signori della Nazione del Mesia, elletto tra li Grandi del seguito di Giesù, Battista Nani Kau.r et Procuratore il cui fine termini in bene⁴²: col quale dopo discorso con molte considerationi, et dopno seguite molte contese, hanno principianto in conformità dell'eccelse et imperial Capitulationi et col consenso d'ambe le parti, metter li segni delli Confini tra la Fortezza di Sed Islam, et Nouegradi^{42a} Fortezza di Venetiani, rinuouando li segni, et doue u'era bisogno, si metteua segni, e così s'è caminato tutto il Sangiaccato di Hirça⁴³, quale è terminato colla rinuouatione seguita col consenso delle parti, s'è uenuto al mare e passando le bocche di Zaton⁴⁴ e uenuti al sorgente di Bilza,⁴⁵ e è seguito differenze tra il sudetto Visir et il Commissario delli Signori di Venetia, doue sono conuenuti ogni uno rappresentare il caso all' Eccelsa Porta, et mentre stauano attendendo le risposte, il sudetto Visir per uolontà Diuina ha fatto partenza del mondo instabile; onde per rissoluer queste differenze come per terminare il resto di Confini, in uirtù dell'eccelse Capitulationi è stato ordinato il Vesir d'incomparabile uirtù, et inesplicabile prudenza, l'honoratissimo e Felicissimo Huscin Passà, che il Signor Iddio li sia propicio, e fauoreuole, qual è uenuto alla Valle di S. Daniele, ch'è appresso il luoco duoue è seguito le differenze insieme col Beilerbei di Grecia⁴⁶, l'Illustrissimo, et Onoratissimo Mehmed Passà, et il dottissimo Ebubechir Effendi Mufti di Banialuca, et l'Illustrissimo Mustafa Bei, Gouvernatore di Ercegouina, et Ibrahim Bei Sanzacco di Bihchia li cui honori siano in augumento, et Mehmet Bei Sanzacco di Chirca, et il Tefterdar dell'Erario di Bossina Mehmet Effendi la cui grandezza sia augumento et il Cadì di Hliuno Siami Effendi, et il Cadì d'Akafissar⁴⁷ Jussuf Effendi, et Omer Effendi Cadì d'Imocessa e Territorio di Clissa, et Hussain Effendi Cadì di Chiochissane,^{47a} et Feisulah Effendi Cadì di Noueseil,⁴⁸ et Mustafa Baidir Alem di Bossina, et Ferhad Bei Chehaia delli Registri di Bosna, et Mustafa Effendi Tefterdar delli Timari, et Abdul Baciti Effendi Tescherezzi di Timari, et Abdul Cadir Bei Alai Bei di Bosna, et Ristem Bei, Alai Bei d'Herçegouina, et Jussuf Bei Alai Bei di Clissa, et Ali Bei Alai Bei di Jezurouich⁴⁹ et delle Compagnie di Gretia Ahmet Bei Alai di

⁴² Ovo je prijevod jedne od uobičajenih salutatio formula kakve su se upotrebljavale u obraćanju velikodostojnicima kršćanskih zemalja (orig. xutimet 'avâqibuhû bi-1 xayr) a mogla bi se prevesti: »neka se sve njegovo završi dobrim i pravim putem«, čime se neizravno izražava želja da dotični prijede na islam.

^{42a} Novigrad, lučko mjesto u Novigradskome moru.

⁴³ Sandžak Krka ili Lika, osnovan oko 1580. godine. Sjedište u Kninu ili na Udbini. Zapremao je Liku, Krbavu i sjeverni dio Dalmacije do rijeke Krke.

⁴⁴ Zaton, naselje zapadno od Šibenika.

⁴⁵ Bilice, naziv naselja i predjela sjeverno od Šibenika, istočno od Prokljanskog jezera.

⁴⁶ Radi se o beglerbegu Rumelije (od. tur. Rum ili = zemlja Romeja).

⁴⁷ Akhisar = Prusac, danas selo u blizini Donjeg Vakufa, nekad sjedište kadiluka i značajan kulturni centar osmanlijske Bosne.

^{47a} Gölhisar = Jezero, danas selo u blizini Jajca.

⁴⁸ Nevesinje.

⁴⁹ Ovdje se radi o lošoj transkripciji naziva Zvornik, tur. Izvornik (translit. Iyzwrnyk).

Chiostendil, Omer Bei Alai Bei di Scutari di Albania et Abdul Cadir Bei Alaibei d'Ohro, et Ali Bei Alai Bei d'Iscofie, et Haidar Bei Alaibei di Alazza His-sar,⁵⁰ et Ismail Bei di Sisterin,⁵¹ et Ibrahim Bei Alai Bei di Berserin⁵² et Hissa Bei, et Ipsin Bei, che furono Alai Bei di Bosna, et il Chiehaggia di Ciaussi Mustaffa Bei, et tutti li Saimi⁵³ e quelli che hanno timari di Bosna, et Grecia et delli Capi delli Castelli che sono nel vittorioso Confin, et Capi di militia, et uecchiardi di Confinanti tutti questi uniti nel Congresso, il sudetto hono-ratissimo Vezir, et l'honoratissimo Battista Nani K.r et Procurator Commis-sario nelli Signori di Venetia hanno dato principio col trattare delle diffe-renze seguite per l'adietro per giustamente risoluerle, così doppo molte contese seguite tra loro, il sudetto Commissario della Repubblica presentò il nobile Comandamento, che cometteua al defonto Ferhat Bei⁵⁴ di metter li segni delli Confini la seconda uolta; di più la scrittura seguita nella conclusione delli confini, sottoscritta, et sigillata dal sudetto Bei, e dal Bei del Sangiaccato di Clissa Mustafà Bei, e dalli Cadi di Seraglio e Scardona, et doppo presentata espose: Pretendo che in conformità di questa scrittura siano rinuouati li segni delli Confini, altramente non mi contento, et essendo stata questa la sua de-ffinitiuua rissoluzione, è stato terminato di continuar la positione di Confini al modo, che furono messi la seconda uolta da Ferhat Bei in uirtù delle Capi-tulazioni et della sudetta Scrittura⁵⁵ così in quel modo leuando ogni contesa delle parti: s'è terminato la positione di Confini assegnando li segni come più sotto si dichiarano:

Prima il sudetto defonto Mahumet Passà col sopridetto Commissario di Venetia haueuano principiato nel Sanzaccato di Chirçca, tra la fortezza di Sedislam et quella di Venetiana nominata Nouegradi son uenuti a rimpetto delle bocche di Bonich⁵⁶ et dall'oro⁵⁷ della marina dretto sopra per il monte, douc era segno diconfin uecchio, che sia stato masiera⁵⁸ et sopra quelle pietre s'è messo dell'altre assai, et s'è fatto masiera, nominando la Colina di Mahmut Passa, et alla masiera posta sopra il monte Poglizza,⁵⁹ et da quella masiera passando tra le uigne, che li appresso si ua al monte Lepuglauci,⁶⁰ et di li per

⁵⁰ Vidi bilj. 46.

⁵¹ Najvjerojatnije loše transkribiran naziv Silistre (sjedište sandžaka u ejaletu Ru-melija).

⁵² Najvjerojatnije Prizren (tur. Pürzerin).

⁵³ Zaimi, tj. spahije uživatelji zeameta, spahiluka srednje veličine (prihodi su bili od 20.000 do 99.000 akči godišnje).

⁵⁴ Ferhad-beg Sokolović, bosanski sandžak beg (1574.—80.) i prvi bosanski beglerbeg (1580.—1588.), u dva navrata (1574. i 1576. godine) postavljao je graničnu liniju nakon ciparskog rata.

⁵⁵ Dakle, u skladu s mirovnim ugovorom i gore navedenim.

⁵⁶ Bojnik, ime brda nasuprot Novigradskom zaljevu, odnosno ušću Zrmanje.

⁵⁷ Treba orlo.

⁵⁸ U ovom kontekstu riječ *masiera* može se prevesti kao gromila.

⁵⁹ Na ovom području nema ovakvih toponima, ali postoji toponim Telice. S obzirom na način na koji je riječ mгла biti napisana na osmanlijskom turskom, može se pretpostaviti da se radi o toponimu Telice.

⁶⁰ Prema Alačeviću Lupoglavac je naziv jednog predjela u granicama Pridrage, sela jugozapadno od Novigrada, gdje se nalazi crkva sv. Martina (Alačević, 1902., 57).

il monte nominato Badaglie a Paluh,⁶¹ et de le abbasso alla Marina et per d'Oro della marina al sorgente d'Acqua nominato Huzret,⁶² che è nell'Oro della marina, et li son altre Vigne, che restano nel Confin di Nouegrad, et l'altre che sono alla marina intrano nel Confin di Sedislam, et per l'Oro della Marina al Ponte di Bahcice⁶³ ch'è nel rimpetto del Castello di Possedaria; la metà del qual Ponte resta in queste parti, et di li per la strada, che è appresso il Molin⁶⁴ a mano zanca si ua alla montagna al luogo che fu la Villa detta Mudafçe,⁶⁵ et de li per la strada al Pozzo di Mirce⁶⁶ et de li per trauerso della schena del gran Bosco si ua a Radouin⁶⁷ loro Castello distrutto, et de li sopra per il monte a Ghirbauçe,⁶⁸ et de li per mezzo la Valle alla picciola Colina di Terra,⁶⁹ et de li per ponente per il boschetto di roueri a Porsoh⁷⁰ et de li si passa per la fossa et si alla guardiola di Panice, o Ambroso,⁷¹ et de li dentro la fossa al luoco che si chiama Istanchi,⁷² doue u'è un Pozzo che anticamente si faceua Calzina sopra il quale è fatta masiera, et de li restando Milassich⁷³ a parte destra, si ua alla masiera fatta dinouo nella strada di roueri, che è al rimpetto di Milassich, et da li alla masiera posta a Porodistiçe che è nel luoco doue si uniscono li Confini di Polisnich,⁷⁴ Gruchie et Zemun,⁷⁵ et de li alla masiera fatta nella pianura subito usciti nel bosco di Rouevri, et de li alla masiera fatta tra il boschetto spinoso, et de li passato il torrente ala pietra con la Croce,⁷⁶ che fu anticamente segno di Confini, et è sopra la Colina che è appresso Chruhe,⁷⁷ et de li per la schena alla masiera fatta li appresso, et de li dretto per la Chiesa, et dalla Chiesa uoltandosi per ponente alla masiera fatta alla bassura, et de li alla masiera grande fatta al Bosco di Roueri nella strada di Drazuce,⁷⁸ et de li per ponente appresso l'Oro di Roueri nella masiera che è segno uecchio et hora rinouato,⁷⁹ et de li a Islokosine,⁸⁰ et de li

⁶¹ Badanj je ime brda južno od Novigrada, a Paljuv ili Paljuh je ime sela, nešto istočnije od brda Badanj.

⁶² Danas također postoji izvor i zaljev sličnog imena — Nozret.

⁶³ Ovdje je riječ o mostu na rijeci Baščici, nasuprot Posedarju.

⁶⁴ Alažević ovaj mlin nalazi u blizini sela Kalac, zapadno od Posedarja.

⁶⁵ Spomenuto brdo moglo bi biti brdo Gradina; Sela po imenu Mudafçe ili sličnog imena danas nema.

⁶⁶ Neubicirano.

⁶⁷ Danas postoji istoimeno selo.

⁶⁸ Krbac lug.

⁶⁹ Neubicirano.

⁷⁰ Neubicirano.

⁷¹ Vjerojatno Pančino brdo (117 m), sjeverno od Miljašića.

⁷² Neubicirano.

⁷³ Današnje selo Miljašić.

⁷⁴ Poličnik, selo u zaleđu Zadra.

⁷⁵ Gruhe (Grusi) i Zemunik, sela u zaleđu Zadra.

⁷⁶ Neubicirano.

⁷⁷ Gruhe (Grusi), selo u zaleđu Zadra.

⁷⁸ Moguće je da je ovdje riječ o toponimu Latinska gromila, jugozapadno od Gruha. Međutim, u blizini nema naselja pod imenom Drazuče ili pak Dražice.

⁷⁹ Ovdje se pak, vjerojatno radi o toponimu Turska gromila, južno od Latinske gromile.

⁸⁰ Na području Baričevića, južno od Turske gromile, postoji lokalitet Zlokovnica.

alla masiera fatta nella pianura appresso la Villa d'Orliçe,⁸¹ et de li alla masiera fatta sopra il monte Cirnone,⁸² ch'è segno uecchio di Confini, et de li uoltandosi per leuante alla masiera fatto sopra il Cordone della Schena,⁸³ et de li per la strada alla Chiesa distrutta,⁸⁴ et de li per la strada alla Colina di Copragl,⁸⁵ quale restando a mano sinistra, sreuirà per segno di Confini de li per la strada dretta alla Chiesa di Babendole⁸⁶ e de li alla masiera fatta del rimpetto della Villa di Aghmassina⁸⁷ che uien a esser per parte del leuante a mano zanca, et de li andando dretto alla masiera fatta in pianura, et li appresso medesimamente nella pianura all'altra masiera, et de li andando dretto alla masiera fatta nel posto, che si uede il mare, et de li alla masiera fatta nel bosco di Roueri, che si uede il mare, et de li pessando per la fossa alla masiera posta fra due monti, et de li passato sopra un monte alla masiera fatta nella fossa, e de li uerso ponente alla pietra grande naturale aperta, che fu segno di Confin uecchio, et de li sopra il monte, che à per nezzo della detta pietra, che d'una parte sotto è il mare,⁸⁸ et la schena scrue per Confin alla masiera posta tra quel luoco sassoso, et de li alla masiera posta sopra il monte Tustizza,⁸⁹ et de li alla masiera fatta per mezzo il Castello Vercevo,⁹⁰ et de li alla masiera posta nella fossa di Cerzina,⁹¹ et te li si ua sopra per il monte alla pietra grande con la Croce,⁹² et de li per il monte alla masiera grande, che si uede il mar, de li per la schena nella masiera grande, et fatta in longo. De li ancora per la schena alla picciola masiera, de li per la schena del monte dretto a Tuarnouschizza guardiola detta Mestrouich,⁹³ et de li dretto alla masiera fatta nella guardiola di San Filippo e Giacomo,⁹⁴ e de li alla masiera fatta nel sito che si uede Zara Vecchia,⁹⁵ et li appresso alla seconda masiera, et a rimpetto di Zara Vecchia la terza, e de li alla quarta e de li appresso la quinta, et de li alla masiera fatta alla guardiola di Poscalina,⁹⁶

⁸¹ Neubicirano.

⁸² Crno, selo istočno od Zadra.

⁸³ Neubicirano.

⁸⁴ Neubicirano.

⁸⁵ Brdo Koprancj (108 m), nalazi se nekoliko kilometara od sela Crno u smjeru sela Babin Dub.

⁸⁶ Babin Dub, selo sjeveroistočno od Bibinja.

⁸⁷ Neubicirano.

⁸⁸ Prema karti novigradskog područja (Vojnogeografski institut, 1959., karta br. 97), uza samu obalu pod brdom Tustica uz Jadransku magistralu postoji pećina. Vjerojatno je to prirodno otvorena stijena o kojoj govori tekst.

⁸⁹ Tustica, brdo sjeverozapadno od mjesta Turanj.

⁹⁰ Vrčevo, vjerojatno današnje selo Podvršlje pod brdom Vrčevo.

⁹¹ Krmčine, mjesto uza samu obalu podno brda Tustica.

⁹² Neubicirano.

⁹³ Mjesto Turanj se, pored talijanskog naziva Toretta, nazivalo još i Turanj Meštrovica. Pod ovim imenom spominje se kako u narodnim pjesmama, tako i u povijesnim dokumentima.

⁹⁴ Sv. Filip i Jakov, današnje naselje u blizini Biograda.

⁹⁵ Biograd.

⁹⁶ Neubicirano.

e de li andando per mezzo giorno alla masiera fatta sopra la colina di Costial⁹⁷ et de li per la schena alla masiera fatta per mezzo la Villa di Pacoschiane,⁹⁸ et de li per andare abasso uerso il mare all'incontro della Bosca, doue fu segno uecchio di Confin, et rinuouato masiera, et de li il monte grande, e sassoso resta a mano zanca, et alcune vigne intrano nel confin di Mussulmani per l'oro delle vigne, et dall'altra parte Oliue, si ua in mare. De li per il mare a Huiazza,⁹⁹ de li a Mudraua¹⁰⁰ de li per la Marina a Sahcizze piccolo et grande,¹⁰¹ de li a Dustizze,¹⁰² de li per la marina alla Villa di Zlosella,¹⁰³ de li per mezzo la Villa nell'Orto d'Oliue, che sono per leuante et appresso quelle si è fatta masiera per segno di Confini, de li dretto per la pianura alla masiera posta alle due Oliue, che sono per leuante, et de li alla Colina detta Orecchi di Lupo,¹⁰⁴ et della sudetta colina andando per mezzo giorno sempre per il monte si ua al monte grane, de li una fossa passata si ua al monte doue è l'acqua, doppo da quel monte giusto abbaso al muro sassoso, et de li passando le Vigne per andare uerso mezzo giorno alla masiera, de li per la strada per mezzo delle vigne uerso mezzo giorno all'altra masiera, de li passato le Vigne dretto uerso mezzo giorno alla Colinn sassosa, de li alla piccola Colina, de li all'altra piccola Colina doppo passato alla man destra dell'atra Vigna d'abbasso alla masiera, poi alla masiera posta dall'altra parte delle Vigne, de li alla fossa sassosa, che è all'incontro di mezzo giorno, et doppo quella fossa alla masiera, che è nell'andare a Sebenico, de li alla masiera fatta fra due Coline grande, de li per man zanca della Colina al Sorgente che è nella fossa sopra quelle Vigne, de li alla masiera che è appresso al sasso piantato, che è passate le Vigne, che cono della parte di Sebenico, de li dretto sopra per l'oro delle Vigne, et tra doi monti a Dobro Dolaz,¹⁰⁵ et de li per la fossa alla Bocca di Zaton¹⁰⁶ si ua al mare qui s'è terminato il Confin rinuouato da defonto Mahmut Passà col consenso delle parti, et in conformità delle Capitulationi, conforme s'è detto di sopra nel Congresso seguito nella presenza di Hussein Passà Vesir honoratissimo, et il Commissario delli Signori di Venetia, doppo molte contese s'è stabilito di metter il Confin nel modo messo la seconda uolta dal defonto Ferhat Bei; onda segua la dichiarazione delli segni messi col consenso, et piacere delle parti come di patti fatti tra il medesimi.

Prima nella scrittura del defonto Perhat Bei si troua segno espresso all'incontro per mezzo la bocca di Zaton, doue è il primo segno che si è messo

⁹⁷ Kostelj, brežuljak u blizini Pakoštana.

⁹⁸ Pakoštane.

⁹⁹ Ovdje je vjerojatno riječ o brdu Hvijačka glava na sjevernom dijelu uskoga kopnenog pojasa između Vranskog jezera i mora.

¹⁰⁰ Modrava, naziv kraja koji obuhvaća otprilike južnu polovicu kopnenog pojasa koji dijeli Vransko jezero od mora.

¹⁰¹ Vjerojatno je ovdje riječ o dvije uvale Mala luka i Luka Vela.

¹⁰² Brdo Tustica na jugoistočnom kraju Vranskog jezera.

¹⁰³ Zlosela, danas Pirovac, selo na jadranskoj obali, južno od Vranskog jezera, u Zloselskom zaljevu.

¹⁰⁴ Nije bilo moguće ubicirati brdo pod ovakvim imenom (Vučje uši). Uvidom na terenu možda bi bilo moguće razriješiti mjesto gdje se nalazi, jer je vjerojatno dobilo ime po svom obliku.

¹⁰⁵ Neubicirano.

¹⁰⁶ Zaton, naselje zapadno od Šibenika.

che il sorgente di Vrba d'Islam e Biliza,¹⁰⁷ doue si è deciso col metter li la masiera, de li alla masiera messa per mano destra della punta, doue termina il mare, et è per montar sopra li monti Tartari, de li per li monti Tartari¹⁰⁸ facendo la distintione, cioè mettendo una balla a questa sommità di monti, possa cascare nel Stato Veneto, a questa schena di monte si notano li monti equali et uniti un'all'altro, 2°; 3°, et passando il 4° si ua appresso il fine della Valle di S. Daniel¹⁰⁹ allà Chiesa distrutta che è sopra la Colina sassosa, et de li per schena del monte alla fossa del monte nominato Issir Asnoice,¹¹⁰ doue messa di nuou masiera, de li dretto per mezzo la Valle di San Daniel alla masiera posta in mezzo, et de li alla fossa di Babruce,¹¹¹ che uiene a essere all'incontro del Castel di Verpoglie,¹¹² che s'ha deliberato esser spianato, et il luoco del sudetto Castello essendo restato nel Confin di Venetia, s'è patuito delle parti, che sia spianato, senza lasciar segno di fabrico di Castello, così nel luoco del sudetto Castello, come di quello della Valle di S. Daniel, et intrate nel Confin loro non fabbrichino ne meno permettino alcun fabricato, Castello, Chiesa, Fortezza, et in conclusione ne Chiesa ne Campana, et oltre il coltiuare le terre et raccogliere il frutto con si debba fare habitare ne stantiarare li prauì Scocchi, ma che resta così dishabitato, così anco quelli della Valle di San Daniel intra nel Confin di Musulmani resti così dishabitato, et non sia altra popolatione che la possessione di Vrisno,¹¹³ et come s'è detto più avanti. Dalla fossa di Dobruce¹¹⁴ per la schena del monte grande che è per mano zanca uerso leuante et all'incontro del fine della Valle di S. Daniel tra tre monti quel sassoso che forma guglia, sopra il quale s'è fatta masiera, et de li uoltando per la pianura alla masiera posta tra le piscole spine et li appresso la 2^a masiera, de li alla masiera messa tra li sassi all'incontro del monte Zachin,¹¹⁵ et la metà del monte è nel Confin di Mussulmani, de li al luoco nominato Cossoua,¹¹⁶ che è fossa tra due monti, doue si è fatto masiera. De li per il torrente di quella fossa si ua alla Bogiahaloqua¹¹⁷ che Ferhat Bei ha messo li segni la 2^a uolta, et de li a Islinze loqua,¹¹⁸ e tutte quelle terre montagne, et boschi che si trouano tra questi tre segni siano dalle parti possedute senza niuna contrarietà o oppositione, ne permetter che sia fatto questo segni, e di quello Confin Traù Fortezza di Venetiani, e senza alcun dubbio è nel Confin di Mussulmani, come le Ville di Sussidol, Triloque, Radossich, Pristo-

¹⁰⁷ Vrla, naselje sjeverno od Šibenika, Bilice također. Na kartama se ova dva naselja ponekad pišu zajedno Vrla-Bilice.

¹⁰⁸ Trtar, brdo iznad Šibenika.

¹⁰⁹ Danilo, ime sela istočno od Šibenika.

¹¹⁰ Stražinovice, brdo u blizini sela Danilo, u smjeru jugozapada. Način na koji je naziv upisan u tekstu upućuje na Stražinovice, jer u osmanlijsko-turskom tekstu naziv je vjerojatno bio napisan bez dijakritičkih točaka.

¹¹¹ Neubicirano.

¹¹² Vrpolje, mjesto jugoistočno od Šibenika.

¹¹³ Neubicirano.

¹¹⁴ Neubicirano.

¹¹⁵ Neubicirano.

¹¹⁶ Neubicirano.

¹¹⁷ Bojana Lokva, ime lokve u neposrednoj blizini Primoštena.

¹¹⁸ Lokva Slanica, ime lokve istočno od Rogoznice.

uizze, Bilisino, Lopstoino Mislo, Tapsendol, Mauratice, Letice, Gurace, Cosmaz, Gobich, Labin, Opor e Pargandel.¹¹⁹ Da queste sedici Ville li Venetiani per auanti pigliauano le Decime, et cosi il Commissario della Republica di Venetia presento comandamenti a questo proposito, per il quale essendo seguite molte contese, hanno deliberato d'accordo in questo modo: Che le sudette sedici Ville senza alcun dubio essendo comprese nel confin di Mussulmani, quando saranno popolate dalli sudditi dell'inuitissimo Imperatore debbano prima in conformità di registri Reggij pagar il Cavazzo,¹²⁰ et secondo li Canonii il terratico, et le pene di loro delitti, et le altre cosi incerte a quelli che per ragione regia saranno Tefterdari dell' Erario di Bosna; ma per far apparire l'osservanza, et il rispetto che si porta alla buona pace et eccelza Capitulatione, li sudditi che saranno nelle sudette Ville di quello ricauarano dalle raccolte delle medesime debbino pagare a quelli che saranno da parte di Venetiani le Decime o altro simile alle Decime, accordi e altro che si è praticato secondo l'antico costume: quelle Decime le possino scoder, purchè non siano cose di struscio o tirannia alli poueri sudditi, ma con questo patto per non esserli fatto torto, che si debba hauer dal Tefterdar di Bosna o un bolletin sigillato ouero un suo buono per scuoderli, ma che li Tefterdari non debbano sotto pretesto di aspri per il Teschiere dimandar cosa alcuna. Et de li a Islonze loque,¹²¹ et de li all' isola che è nel mar detta Rogoznizza,¹²² che per esser stato segno uecchio è stata notata, et de li alla Colina sassosa detta Vulcanich,¹²³ de li al torrenta Vrla¹²⁴ et de li all'Acqua rossa¹²⁵ che è sopra la marina, e de li per la schena del monte Dabur¹²⁶ sul monte grandio nominato Vulasco Berdo,¹²⁷ e de li al monte detto Cosselossich¹²⁸ e de li a Baba loqua¹²⁹ e de li al monte Prussich¹³⁰ e de li per la sommità dei monti, che sono appresso quello al monte grandio detto Cosiach¹³¹ et de li all'Anello di Ferro che è nel Sasso Rosso.¹³² Qui

¹¹⁹ Od spomenutih 16 sela moguće je ubicirati sljedeća, koja i danas postoje pod istim ili sličnim nazivom: Sui Dol, Trilokve, Radošić, Bristivice, Blizno, Ljubostinje, Mitlo, Trapjeni Dolac, Labin, Opor i Prgomet. Kod ostalih se, uz iznimku sela Kosmaz, koje se pod tim imenom spominje i u drugim dokumentima, vjerojatno radi o pogrešnom čitanju i transkripciji, zbog čega ih nije bilo moguće ubicirati.

¹²⁰ Misli se na harač.

¹²¹ Lokva Slanica, isto kao i u bilj. 118.

¹²² Rogoznica, naselje na obali, između Šibenika i Trogira.

¹²³ Brdo Orljavik, istočno od Rogoznice.

¹²⁴ Neubicirano.

¹²⁵ Aqua Rossa ili Crvena Voda je izvor ili lokva koja se, prema popisu, morala nalaziti iznad obale na području nasuprot Marini, što upućuje na naselje Gustirna.

¹²⁶ Brdo Dabgur, sjeverozapadno od Trogira.

¹²⁷ Vlaško brdo, brdo iznad naselja Seget, blizu Trogira.

¹²⁸ Kosa Lušić ili Lušića kosa (Vitturov gaj), iznad Trogira.

¹²⁹ Baba lokva, lokalitet u zapadnom dijelu Kaštelanskog polja u blizini Bijaća. Nekad se tu nalazilo istoimeno selo koje je opustjelo potkraj 16. stoljeća (Više o tome: Vjeko Omašić, 1978., 143—144).

¹³⁰ Prosik, brdo sjeveroistočno od Baba lokve, zapadno od brda Kozjak.

¹³¹ Kozjak, brdo koje se izdiže iznad Kaštelanskog zaljeva.

¹³² Željezni kolut, kao i čavli utisnuti u Crvenim stijenama u brdu Kozjak, od davnina su označavali granice Kaštel-Sučurca, odnosno kasnije, trogirskog i splitskog područja. Trag željeznoga koluta kao i drugih oznaka granica još je vidljiv u Crvenim stijenama (više o tome: Lovre Katić, Solin VII—XX stoljeća, Solin, 1971., 56).

termina il Confin messo la 2^a uolta da Ferhat Bei, et hora si dichiarano li segni messi per il Confin di Clissa, et dell'altri luochi, che sono entrati nel tempo della Guerra in mano di Signori di Venetia et perpetuamente posseduti. Dall'anello di ferro alli sassi naturali, che sono nel rimpetto della pianura di Salona e Lonzarich¹³³ per la fila di quelli alla Tore di Cosiach, et de li alli sassi naturali del monte che sono all'incontro della Fortezza di Clissa per la fila di quelli alle Grotte,¹³⁴ e di sotto le Grotte alla masiera fatta appresso la Fortezza di Clissa, e de li alla masiera posta a piè del monte che è per mezzo le sudette Grotte, et uien esser confin della terra di Poglizza,¹³⁵ et de li per il luoco doue terminano li sassi, et sotto il monte, che è appresso Clissa alla bocca di quella fossa, et appresso quella fossa all'Acqua detta Perube,¹³⁶ et deli insino doue terminano sassi alla fossa detta Bardoloua Draga,¹³⁷ et de li per il piè del monte Monsur¹³⁸ dretto abasso sopra il sorgente dell'acqua detta di Solize,¹³⁹ et alla masiera posta sopra, poi al monte sassoso, che à sopra il medesimo sorgente, et de li alla masiera posta piè del monte, nel quale ui è la Palanca distrutta, nominata Cozina,¹⁴⁰ et de li appresso la 2^a masiera, et de li appresso la 3^a masiera, et ancora nella pianura 4^a masiera, et li appresso sopra il monte la 5^a masiera, et de li al rimpetto del Forte di sasso¹⁴¹ alla 6^a masiera fatta sopra il monte longo, et sassoso, et de li appresso il sasso in pianura la 7^a masiera, et de li alla 8^a masiera posta sopra la Colinn piccola che è sotto il monte di sassi grandi, et de li alla 9^a masiera posta sopra il monte colmo di sassi naturali, et grandi, et de li alla 10^a masiera posta sopra il Magazeno Regio di Sali,¹⁴² et tutte le saline, e doue si conserua il sale si intenda del Mussulmanesimo dretto le saline di Scih¹⁴³ ed de li per il mare doue termina la parte sinistra del luoco, et doue termina il Confin della terra di Poglizza.

Nel Congresso seguito a Salona dopo molte contese seguite dalle parti si ressolsero a questo, et cosi s'è appuntato che le terre di Poglizza, di Marcarsca e Primorie, come di Ghirbilam¹⁴⁴ Terra che è in mare seggeta alla For-

¹³³ Solin i kaštel Lončarić, prvo naselje pod kliškom tvrđavom u Solinskom polju, drugo naselje u blizini Solina, no nije ga moguće ubicirati jer mu danas ne postoji nikakav trag.

¹³⁴ Nije jasno na koje se pećine odnosi tekst, jer na području oko Klisa ima veći broj pećina.

¹³⁵ Granica poljičke zemlje, tj. granica Poljičke Republike.

¹³⁶ Neubicirano.

¹³⁷ Naziv Bandalova draga sasvim je moguće jer u ovim krajevima postoji prezime Bandalo, međutim, nije bilo moguće ubicirati ovaj toponim.

¹³⁸ Mosor, brdo sjeveroistočno od Splita.

¹³⁹ Solinska rijeka, odnosno rijeka Jadro, izvire pod Mosorom, a u more se ulijeva kod Solina.

¹⁴⁰ Najvjerojatnije selo Kučine, jugoistočno od Klisa.

¹⁴¹ Tvrđava Kamen, utvrda i naselje na visokoj i usamljenoj stijeni okruženoj poljem, istočno od Splita.

¹⁴² Poljica su za Osmanlijsko Carstvo bila značajna ponajviše zbog svojih solana. Solane su u Osmanlijskom Carstvu redovito ulazile u sultanski has.

¹⁴³ Neubicirano.

¹⁴⁴ Grbalj, predio i župe na poluotoku, istočno od Bokokotorskog zaljeva, između Kotora i Budve. Jedan dio Groblja ovim je razgraničenjem ostao u posjedu Osmanlijskog Carstva.

tezza di Risano siano come prima del custodito Dominio dell'Inuitissimo, gloriosissimo, potentissimo, misteriosissimo imperatore della Fede Mussulmana, la felicità del quale sia dall'eterno Dio eternamente preseruata, e dalla parte de Venetiani non sia le sudette terre, ne meno li suoi tereni, e sudditi in guisa alcuna molestati, e li delitti, e mancamenti commessi dalli detti Sudditi per l'adietro, questi dall'immensa clemenza di Sua Imperiale Maestà son stati col pardon graciati. in conclusione le sudette Terre siano possedute e godute dalla parte dell'Eccelsa Porta senza che dalli Veneziani il sia opposto, et oltre questo quelli, che già in uirtù dell'Eccelse Capitulazioni resta in mano de Venetiani colla Fortezza di Clissa, e quello in tempo di Guerra è intrato in mano, loro, e perfettamente posseduto le terre di Salona e Lonzarich, quelli sono che sono messi col consenso delle parti, non siano altrimenti alterati, et il luoco del Castello di Lonzarich, il circuito del quale è cento cinquanta noue passi di camin d'uomo, come s'è trouato, quando è stato esaminato sopra luoco, et in tempo di Guerra distrutto, che non resta segno di Castello, che non sia in guisa alcuna a quel luoco dalle parti fabricato ne Castello, ne Palanca, ma che resti così uacuo e nel circuito del sudetto Castello non si debba far habitare Scocchi prauì, e non sia altra popolatione che il coltiuar le terre, et in uirtù della buona Pace, et Eccelse Capitulazioni, tutti li segni de Confini posti e dechiariti nel modo che sono col consenso delle parti e si trouano espressi nella presente scrittura, non sia dalle parti fatto azione contraria a quelli ne meno permettere dalle parti, che sia fatto acquisto d'ogni parte si debba esser molto uigilanti.

Scritto nella Campagna di Cossich appresso Clissa sotto li ultimi della Luna Zemasil Ahir l'anno 1082, cioè li 30 Ottobre 1671.

Nota delli Nomi delle sottoscrizioni e sigilli.

Husein Passà al presente Custode di Bosna

Mehmed Passà Beilerbej di Grecia

Mustafa Bei, Governatore di Hercegovina

Ibrahim Bei, Sangiacco di Bichchia

Mehmed Effendi Tefterdar di Bosna

(Li Cadi)

Ebubechir Effendi Cadi di Banialuca

Jussuf Effendi Cadi di Ahchissar

Siami Effendi Cadi di Hliuno

Umer Effendi Cadi d'Imoceta, e Territorio di Clissa

Hussein Effendi Cadi di Chiolohissane

Feisullah Effendi Cadi di louessil

R. ARCHIVIO DI STATO in ZARA

Si attesta che la presente copia è conforma al suo originale che si conserva in questo Archivio di Stato negli atti del Dragomano Veneto — Filza IX — Posizione I.

Zara, 5 Dicembre 1934 — Anno XIII°

Dal R. Archivio di Stato

Il Direttore

(potpis)

(Pečat): R. Archivio di Stato — Zara

BIBLIOGRAFIJA

Rječnici i karte:

- Miotto, Luigi, Vocabolario del dialetto Veneto-Dalmato, Trieste, 1984.
- Sâmî, Semseddin, Qâmûs-i Turkî, Istanbul 1317 (H).
- Pitcher, Donald Edgar, Historical Geography of the Ottoman Empire, Leiden, 1972.
- Povijesni atlas, Zagreb, 1960.
- Karta iz XVIII st. na kojoj su ucrtane tursko-mletačke granice od Zadra do Šibenika. Historijski arhiv Zadar, Zbirka topografskih karata br. 321.
- Karta sjeverne Dalmacije iz XVII. stoljeća. Znanstvena knjižnica Split, Zbirka topografskih karata, br. 103.
- K.U.K. Militärgeographisches Institut 1894. Cattaro (284), 1:200.000; Cattaro (7061), 1:75.000; Novigrad und Benkovac (6355), 1:75.000; Sebenico und Trau (6556), 1:75.000; Sinj und Spalato (6557), 1:75.000; Zara (6354), 1:75.000; Zaravecchia und Stretto (6455), 1:75.000.
- Vojnogeografski institut, Beograd Novigrad 1—4 (97), 1959., 1:100.000; Novigrad 3 (97), 1959., 1:50.000; Split 2 (36), 1963., 1:200.000; Split 3 (115), 1967., 1:50.000; Split 1—4 (115), 1958., 1:100.000; Šibenik (114), 1958., 1:50.000; Šibenik 3 (114), 1967., 1:50.000; Šibenik 4 (114), 1958., 1:50.000; Šibenik 1—4, (114), 1967., 1:100.000; Zadar 1—4, (96), 1959., 1:100.000; Zadar 4 (96), 1959., 1:50.000.

Neobjavljeni izvori:

- Opširni defter bosanskog sandžaka iz 1528.—1530. Başbakanlik Osmanli Arşivi, Istanbul, Tapu Tahrir Defterleri 157.
- Opširni defter bosanskog sandžaka 1540. BOA, TTD 402.
- Opširni defter klišskog sandžaka 1574., BOA, TTD 403.
- Istrumento di confinazione della pace di Candia 1671. Državni arhiv Zadar, Dragomanski arhiv f. IX, p. 1, 1—11a.

Objavljeni izvori:

- Alačević, Josip, Istrumento dei confini del Vecchio acquisto in Dalmazia. Tabularium, Zadar, 1902., 53—69.
- Çelebi, Kâtib, Tuhfet-ul kibâr fi estâr-il bihâr. Istanbul, 1329. H (1911. poslije Krista).
- Desnica, Boško, Istorija kotarskih uskoka, sv. 1., Beograd, 1950.
- Difnik, Franjo, Povijest kandijskog rata u Dalmaciji, Split, 1986.

- Gökbilgin, Mehmed Tayyib, Venedik Devlet Arşivindeki vesikalar küliyyatında Kanunî Sultan Süleyman devri belgeleri, Belgeler c. I, sa 2, Ankara, 1965.
- Naîmâ, Mustafa, Târîh-i Naîmâ I—VI, Istanbul, 1293. H (1875—6. poslije Krista).
- Samardžić, Radovan, Borba Dubrovnika za opstanak posle velikog zemljotresa 1667. godine. Arhivska grada (1667—1670.), Beograd, 1960.
- Solitro, Vicko, Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji, Split, 1989.

Literatura:

- Braudel, Fernand, Akdeniz ve Akdeniz Dünyasi (tur. prijevod »La Mediterranee et le monde mediterraneen à l'epoque de Philippe II), t. I.—II., Istanbul, 1990.
- Danişmend, Ismail Hami, Izahli Osmanli Kronolojisi, t. 3. i 5., Istanbul, 1972.
- Katić, Lovre, Solin VII—XX stoljeća. U: Prošlost i spomenici Solina, Solin, 1971., 46—136.
- Kečkemet, Duško, Franjo Difnik i njegova »Povijest kandijskog rata u Dalmaciji«. U: F. Difnik, Povijest kandijskog rata u Dalmaciji, Split, 1986., 7—52.
- Kreševljaković, Hamdija, Kapetanije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1954.
- Kovačević, Ešref, Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama karlovačkog mira, Sarajevo, 1973.
- Omašić, Vjeko, Mletačko-tursko razgraničenje na trogirskom području nakon ciparskog i kandijskog rata i njegove posljedice, Trogir, 1971.
- Isti, Topografija kaštelanskog polja, Split, 1978.
- Pederin, Ivan, Školovanje mletačkih dragomana i njihova služba, Istorijski zbornik 9, Banja Luka, 1988.
- Isti, Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409—1797), Dubrovnik, 1990.
- Stanojević, Gligor, Dalmacija u doba kandijskog rata. (1645—1669.), Vesnik Vojnog muzeja 5, sv. II., Beograd 1958., 93—179.
- Traljić, Seid M., Tursko-mletačko susjedstvo na zadarskoj krajini XVII stoljeća, Radovi Instituta JAZU u Zadru, Zagreb, 1959.
- Isti, Tursko-mletačke granice u Dalmaciji XVI i XVII stoljeća, Radovi Instituta JAZU, 20, Zadar, 1973., 447—459.
- Uzunçarşılı, Ismail Hakki, Osmanli tarihi, t. III., Ankara, 1951.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE GRENZZIEHUNG ZWISCHEN DEM BOSNISCHEN PASCHALUK
(VERWALTUNGSBEZIRK) UND DEM VENEZIANISCHEN DALMATIEN
NACH DEM KANDISCHEN KRIEG

Die Kämpfe im Laufe des Kandischen Krieges auf dem Gebiet Dalmatiens, die sich zwischen den Kräften des bosnischen Paschaluks (Verwaltungsbezirkes) und dem venezianischen Dalmatien abspielten, waren von Erfolgen der Venezianer gekennzeichnet, auf deren Seite die einheimische Bevölkerung kämpfte, aber auch walachische Überläufer aus dem osmanischen Gebiet. Aber als der Krieg auf Kreta mit dem Sieg der Osmanen endete, und da es den Venezianern nicht gelang, die Festungen und Siedlungen auf dem von ihnen kontrollierten Gebiet zu besiedeln und zu sichern, bekamen sie schließlich nur geringe Gebietserweiterungen mit der Ausnahme der sehr bedeutenden Festung Klis und des Territoriums zwischen Klis und Split. Ungenaue Schlüsse über eine bedeutende Gebietserweiterung in Dalmatien seitens Venedigs sind die Folge nicht ausreichender Nutzung von Unterlagen über die Grenzziehung. Andererseits kam es zu solchen Schlußfolgerungen und Darstellungen über die neue Grenzziehung auf Grund des Standes im Laufe des Krieges und auf Grund der Tatsache, daß Venedig im Kandischen Frieden das Recht auf Klis und andere von ihm eroberte Gebiete zugestanden bekam. Aber nach dem Krieg entstanden die grundlegenden Mißverständnisse deswegen, weil nicht klar umrissen war, was als erobert zu gelten habe. Da die Venezianer die Siedlungen und Festungen, aus denen sie die osmanischen Untertanen vertrieben hatten, weder besiedeln, noch sichern konnten, konnten sie diese Gebiete auch nicht halten, und die Zwistigkeiten um die Grenzziehung führten dazu, daß das Princip *uti possidetis*, das im Kandischen Frieden verkündet worden war, zum Prinzip *status quo ante* verwandelt wurde. Dafür sind besonders die bosnischen Grenzerbege verdientvoll, die parallel eine diplomatische Schlacht in Istanbul schlugen, sich nahezu als dritter Verhandlungspartner gebärdeten (neben dem venezianischen Bevollmächtigten und dem bosnischen Vesir), wobei es ihnen gelang, ihre Meinung über die strategische Bedeutung der Gesamtheit des osmanischen Besitzes an der östlichen Adriaküste durchzusetzen und dank der Tatsache, daß das osmanische Reich, als Sieger, nicht dazu verpflichtet war, dem Verlierer Gebiete abzutreten, insbesondere dann, wenn dieser die Gebiete auch nicht fest halten konnte.

So war also der Stand der Dinge in Dalmatien, mit Ausnahm von Klis, das nach allen damals bestehenden Kriegsvorschriften gefallen war, nach wie vor derselbe. Dies aber war nicht zu vernichtend für die Interessen der Republik Venedig auf diesem Gebiet und zu Friedenszeiten, denn der *status quo* sicherte ihr die Rolle des Herren der Adria. Andererseits paßte der unveränderte Zustand auch dem osmanischen Reich. Die Vorkriegsgrenzen des osmanischen Reiches reichten nämlich nahe genug an die Küstengebiete heran, ja an die Küste selbst, so daß von dem schmalen Küstenstreifen aus den osmanischen Besitztümern keine Gefahr drohte. Denn der gesamte Küsten- und Meerbesitz des osmanischen Reiches im Mittelmeerraum garantierte den Landbesitz, im Unterschied zum Küstenbesitz der Republik Venedig, den diese brauchte, um

ihren Bestand zu sichern, denn ihren Wirtschaft beruhte auf dem Handel. Die Vorkriegsgrenzen auf dem Gebiet Dalmatiens stellten für den osmanischen Handel keine Begrenzung dar, der über Dubrovnik und Split abgewickelt wurde, wobei Split im 17. Jh. bis zum Ausbruch des Krieges ein wahre Blüte erlebte und ziemliche Gelder in die bosnische Staatskasse fließen ließ.

Die Langzeitfolgen des Kandischen Krieges für Dalmatien waren gerade der wirtschaftliche und demographische Verfall. Dies sollte auch, als es sich um das Verlassen der Siedlungen im dalmatinischen Hinterland seitens der moslemischen Bevölkerung handelt, einer der Gründe dafür werden, daß schon zu Beginn des nächsten Krieges Fastlanddalmatien für immer für das osmanische Reich verloren ging.

SUMMARY

DELIMITATION OF FRONTIER BETWEEN BOSNIAN PASHALIK AND VENETIAN DALMATIA AFTER THE CANDIOT WAR

Struggles between the forces of Bosnian pashalik and Venetian Dalmatia on the territory of Dalmatia during the Candiot war were marked by success of the Venetians, on whose side local population fought as well as Vlach refugees from the Ottoman side. But, as the war on Crete ended with Ottoman victory, and Venetians did not succeed to improve fortifications and settle the territory under their control, in the end their territorial extension was hardly worth mentioning, with the exception of the extremely important fortress of Klis and the territory between Klis and Split. Incorrect historiographical conclusions about considerable Venetian extensions in Dalmatia as a consequence of success during the war result mostly from non-use of the documents about delimitation of frontier. On the other hand, such conclusions and presentations of the border were based on the situation during the war and the fact that by Candiot peace Venice was granted the right to Klis and other fortresses and settlements it had conquered. But after the war, the main disputes appeared about what was meant by "conquered". As the Venetians had no time to fortify and settle the area from which they had expelled the Ottoman subjects, they did not succeed to keep those territories, and disputes about delimitation of frontier made the principle *uti possidetis*, proclaimed by the Candiot peace, to be changed into the principle *status quo ante*. Special merits for that go to Bosnian Military Border beys, who, engaged at the same time in diplomatic struggle in Constantinople, and acting almost like the third party in the negotiations (besides Venetian representative and Bosnian vizier), promoted their opinion about strategic importance of the wholeness of the Ottoman possessions on the east coast of the Adriatic and of the fact that the Ottoman Empire as the victor was not obliged to concede territories to the defeated side, especially if it did not keep them firmly in its power.

Thus the situation in Dalmatia, with exception of Klis which fell in accordance with all the rules of warfare at that time, remained almost unchanged. However, that was not so bad regarding the peacetime interests of Venetian Republic on this territory, because *status quo* ensured it the role of the master of Adriatic. On the other hand, the unchanged status suited the Ottoman Empire too. The prewar Ottoman boundaries were close enough to the coast, so that from this narrow area the Ottoman possession could not be endangered. The whole littoral and sea area possessed by the Ottoman Empire at the Mediterranean was the quarantee of the land ownership, in opposition to the Venetian Republic's coastal possession, which was necessary to the Republic for its very existence as a state with trade-based economy. Prewar boundaries on the territory of Dalmatia were no obstacle to the Ottoman trade, that was carried out through Dubrovnik and Split ferry which in the seventeenth century, till the beginning of the war, flourished and earned considerable income to the Bosnian state treasury.

Lasting consequences of the Candiot war in Dalmatia were exactly in its economic and demographic decline. This would be, as far as leaving the settlements in Dalmatian hinterland by Moslem population is concerned, one of the reasons that with the next war Dalmatian land was lost forever for the Ottoman Empire.